

Alt' & ui-
tiofo.

euenisse mihi sentio, explicandus est animus, & quæcunq; apud illum deposita sunt, sub inde excuti debet, ut parata sint quoties usus exegerit, ergo hoc in præsentia differamus, multum enim operæ, multum diligentia pofcit. Cum primum longiorem, eodẽ loco spe rauero moram, tunc istud in manibus sumam. Quædam enim sunt, quæ posses & incise scribere. Quædam lectum, & ocium, & secretum, desiderant, nihilominus his quoq; occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis, nunq; enim non succedent occupationes nouæ, serimus illas, itaq; ex una exeunt plures, deinde ipsi nobis dilationem damus. Cũ hoc peregero, toto animo incumbam, & si hanc rem molestam composuero, studio me dabo. Non cum uacaueris, philosophandum est, omnia alia negligenda, ut huic assidamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a puericia usq; ad longissimos humani æui terminos uita pretenditur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas. Nõ em̄ ubi interrupta est manet, sed eorũ more quæ intẽta dissiliunt, usq; ad initia sua recurrit, quod a continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus, nec explicanda, sed submouenda sunt. Tempus quidem nullum est parum idoneũ studio salutari, atqui multi inter illa nõ student, propter quæ studẽdũ. Incidit aliquid quod impedit, non equidem eum, cuius animus in omni negotio latus atq; alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur læticia. Sapientis uero contexitur gaudium, nulla rumpit fortuna, semper & ubiq; tranquillum est. Non enim ex alieno pedit, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat, domestica illi felicitas est, exiret ex animo, si intraret, ibi nascitur, aliquando extrinsecus, quo admoneat mortalitatis interuenit, sed id leue, & quod summam cutem stringat, aliquo, inquam, in cõmodo afflatur maximus is, illud bonum est si xum. Ita dico extrinsecus aliqua sunt in cõmoda, uelut in corpore interdum robusto folidoq; eruptiones quædam pustularũ & ulcuscula, nullum in alto malum est, hoc in quã, interest inter consummata sapientia uirum, & alium procedentis, quod inter sanũ & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco, est leuior accessio, hic nisi attendit subinde grauat, & in eadem reuoluitur. Sapientis recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona ualuit esse, q̄ medicus etiam si reddidit, non præstat. Sæpe ad eundem quem aduocauerat excitatur, semel in totum sanatur, dicam quomodo intelligas sanum: si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia uita mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturq; nullum in beata uita habere momentum. Nã cui quid accedere potest, id imperfectum est. Cui quid abcedere non potest, id imperpetuum est, cuius perpetua futura læticia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus uulgi inhiat, ultro citroq; fluunt. Nihil dat fortuita mancipio, sed hæc quoq; fortuna tũc delectat, cum illam ratio temperauit ac miscuit, hæc est etiam quæ a terrena commendat, quorũ uicidius usus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine uti, uisisti aliquando canem, missa a domino frustra panis aut carnis aperto ore captantem: quicquid excipit protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla uoluptate dimittimus, statim ad rapinã alterius erecti & attoniti, hoc sapienti non euenit, plenus est, etiam si quid obuenit, secure excipit, ac reponit, læticia fruitor maxima, continua, sua, habet aliquis bonam uoluntate, habet profectum, sed cui multum desit a summo, hic deprimitur alternis & extollitur; ac modo in cœlum eleuatur, modo deferitur ad terram. Impeditis ac rudibus nullus præcipationis finis est. In Epicureum illud chaos decidunt, inane sine termino est, adhuc est genus tertium eorum, qui sapientia alludunt, q̄ non quidem attingerunt, in conspectu tamen & (ut ita dicam) sub ictu habent, hi non concutiuntur, ne defluunt quidem, nõdum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cum tam magna sint inter summos imosq; discrimina, cũ medios quoq; sequatur fluctus suos, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere, excludendæ sunt, si semel intrauerint, in locum suũ alias substituẽt, principijs illarum obstemus, melius nõ incipiet q̄ desinet. Vale.

EPISTOLA. LXXIII. Quod nulli debent esse gratiores principibus q̄ philosophia studentes, & de excellentissima boni uiri potẽtia.

ERrare mihi uidentur, qui existimant philosophia fideliter deditos, contumaces esse, ac refractarios, & contemptores magistratũ, ac regum, eorum uic p̄ quos publica admĩ

publica administrantur, e contrario em̄ nulli aduersus illos gratiores sunt, nec immerito. Nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo ocio licet. Itaq; hi quibus pro positum bene uiuendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, ut parentem colant multo quidem magis q̄ illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa & imputant, quibus nunq; tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur exaciet, quicquid aut de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. Nec ullum habet malum cupiditas maius, q̄ quod ingrata est. Adijce nũc quod nemo eorum qui in. R. P. uersantur quos uincat, sed a quibus uincantur aspiciet, & illis non tantum iocũdum est multos post se uidere, q̄ graue aliquem ante se, habet hoc uirtutum omnium ambitio, non respicit, nec ambitio tantũ in stabili est, uerum cupiditas omnis, quia incipit semper a fine. At ille uir syncerus ac purus qui relinquit & curiam, & forum, & omnem administrationẽ Reipu. ut ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solumq; illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet, quemadmodum præceptores suos ueneratur ac suspicit, quorum beneficio illis in uis exit, sic & his sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verũ quoq; alios rex uiribus suis protegit, quis negat. Sed quẽ admodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate uisi sunt, qui plura & preciosa illo mari uexit, amosius a mercatore q̄ a uectore soluitur uotum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pẽlanda portabat, q̄ quã uilissima quæq; & faburræ loco futura cõgesserat. Sic huius pacis beneficium ad omnes pertinentes altius ad eos peruenit, qui illa bene utũtur. Multi em̄ sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illã ebrietati, aut libidini impendunt, aut alijs uitijs, quæ uel bello rumpenda sunt, nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil uirtutum se debere pro cõmunibus bonis iudicet. Soli uicq; plurimum debeo, & non uni mihi oriuntur, anno temperantq; anũ deo priuatim obligatus sum, q̄ quis non in meum honore descripta sint, & stulta auaricia mortalium possessionem proprietatemq; discernit, nec quicq; suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, q̄ cuius illi cum humano genere cõfortium est. Nec em̄ essent ista cõmunia, nisi pars illorum pertineret ad singulos, socium efficit etiam quod ex minima porcione cõmune est. Adijce nũc quod magna & uera bona, non sic diuiduntur, ut exiguum in singulos cadat, ad unumquemq; tota perueniunt, ex congario tantum ferunt homines, quantũ in capita promissum est, epulum & uisceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. Ad hæc indiuidua bona pax, & libertas, tam omnium tota, q̄ singulorum sunt. Cogitat itaq; sapiens per quem sibi horũ usus fructusq; contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas uigilias, nec ad tuenda moenia, & multiplex belli tributum, publica necessitas uocet, agitq; gubernatori suo gratias, hoc docet philosophia, præcipue bene debere, beneficia bene soluere. Interdum autem solutio, est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue ocium, & arbitriũ sui temporis, & in perturbata publicis occupationibus quies. O Melibee deus nobis hæc oia fecit. Naq; erit ille mihi semper deus. Si illa quoq; oia multum authori suo debet, quorum munus hoc maximum est. Ille meas errare boues (ut cernis) & ipsum Ludere quæ uellem, calami p̄missit agresti, quãti aestimamus, hoc ocium, quod inter deos agit, quod deos facit. Ita dico Lucilli & te in cœlum compendiaro uoco, solebat Sextius dicere Iouem plus non posse q̄ bonum uirum, plura Iupiter habet quæ præstet hominibus, sed inter duos bonos nõ est melior, qui locupletior, non magis q̄ inter duos quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris cui maius speciosiusq; nauigiũ est. Iupiter quoque antecedit uirum bonum: diutius bonus est. Sapientis nihilo se minor existimat, quod uirtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, nõ est beator eo, cuius intra pauciores annos terminata uirtus est. Sic deº non uincit sapientem felicitate, etiam si uincit atate. Non est uirtus maior quæ longior, Iupiter oia habet, sed nempe alijs tradidit habẽda. Ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi omnibus causa est. Sapientis tam æquo animo omnia apud alios uidet contentiq;

z q̄ Iupiter

¶ Jupiter, & hoc se magis suspicit, quod Jupiter uti illis non potest, sapiens non uult. Credamus itaq; Sextio monstrandi pulcherrimū iter & clamanti, hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiā, hac secundum fortitudinē. Non sunt dii fastidiosi, non inuidi, admittunt & ascendunt manum porrigunt. Miraris hominē ad deos ire: deus ad homines uenit, imo (quod propius est) in homines uenit. Nulla sine deo mens bona est. Semina in corporibus humana diuina dispersa sunt, quae si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt. Si malus, non aliter q̄ humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus. Vale.

EPISTOLA. LXXV. De inani metu & ex quibus causis oriatur & quibus purge tur remedijs, & quod ea quae uulgus probat bona non sunt.

E Pistola tua delectauit me, & marcentem excitauit, memoriā quoq; meam (quae iam mihi legnis ac lenta est) uocauit. Quidni tu mi Lucili maximum putes instrumentū beatæ uitæ hanc persuasionē, unum honū esse quod honestum est? qui omne bonū honesto circumscriptis, intra se felix est. Nam qui alia bona iudicat, in fortuna uenit potestate, alieni arbitrii sit, hic amissis liberis moctus, hic sollicitus agris, hic turpibus & aliquā passis infamiam tristis. Illum uidebis aliena uxoris amore cruciari, illum suæ, uon deerit, quem repulsa distorqueat. Erunt quoq; honor ipse uexet. Illa uero maxima est ex omni mortaliū populorū turba, miserorum, q̄ expectatio mortis exagitat undiq; impendens. Nihil enim est, unde non subeat. Itaq; ut in hostili regione uersantibus, huc & illuc circūspiciendum est, & ad omnē strepitum circūagenda ceruix nisi hic timor e peccatore eiectus est, palpantibus præcordijs uiuunt, occurrent acti in exilium, & euoluti bonis, occurrent (quod genus ægestatis grauissimū est) in diuitijs inopes, occurrēt naufragi, similiaue naufragijs passi, quos aut popularis ira, aut inuidia, pernitiosum optimis telum, inopinantes se urosq; dissecit, procellæ more, quæ in ipsa ferena fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad culus icum etiam uicina tremuerit. Nam ut illic quisquis ab igne propior stetit, percussio similis obtupuit, sic in his per aliquā uim accidentibus unum calamitas opprimit, cæteros metus, paremque passis tristitiā facit pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitat, quemadmodū aues etiam inanis fundæ sonus territat, ita nos non ad icum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisq; beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male uiuunt. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiā perturbationis & inexplicabilem fecit, una hæc uia est ad tuta uadenti, & externa despiciere, & honesto contentū esse. Nam qui aliquid uirtute melius putat, aut ullum præter illam bonum, ad hæc quæ a fortuna sperguntur sinum expandit, & sollicitus missilia eius expectat, hanc imaginē anio tuo proponere, Ludos facere fortunā, & in hunc mortaliū coetum honores, diuitias, gratiam, excutere, quorū alia inter diripentium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorū in quos deuenient prenta, ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt, quædā quia nimis captabantur amissa, & dum auide rapiuntur, expulsa sunt. Nulli uero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaq; prudentissimus quisq; cū primum induci uidet munuscula, a theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manū conserit cum excedente, nemo exeuntem ferit. Circa premium rixa est. Idem in his euenit quæ fortuna desuper factat. Estuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus, maius modo in illam respicimus, nimis tarde nobis mitti uidetur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos puentura, expectata omnibus, ire obuiam cadentibus cupimus. Gaudemus si quid inuasimus, aliquos spes uana delusit, uilem prædam magno aliquo incōmodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaq; ab istis ludis, & demus raptoribus locū. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicūq; beatum esse se cōstituit, unum esse bonū putet, quod honestū est. Nā si ullum aliud existimat, primū male de pudentia iudicat, quia multa incōmoda iustis uiris accidunt, & quia quicquid nobis dedit breue est & exiguū, si cōpares mūdi totius æuo. Ex hac deploratione nascit, ut in grati diuinorū interpretes simus. Quærimus quod non semp, & quod pauca nobis, & incerta, &

certa & abitura, cōtingāt. Inde est quod nec uiuere, nec mori uolumus, & uitæ nos odiū tenet, timor mortis, mutat omni consilium, nec implere nos ulla felicitas potest. Causa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, ubi necesse est resistat uoluntas nostra, quia ultra summum non est locus, Queris quare uirtus nulla se egeat: præsentibus gaudet, non concupiscit absentia, Nihil non illi magnum est, quia satis, ab hoc discede iudicio, non pietas cōstabit, non fides, multa utraq; præstare cupiēti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur, multa impendenda sunt, ex his quibus indūgemus tãq; bonis. Perit fortitudo, quæ periculū facere debet uili, perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia uelut minuta contempserit, quæ proximis uulgus optat, perit gratia & relatio gratia. Estimatur labor si quicquam preciosius fide non uimus, si non optima spectamus, sed ut illa præteream, aut ista bona non sunt quæ uocantur, aut homo felicior deo est, Quoniam quidē quæ parata nobis sunt, non habet in usu deus, nec enim libido ad illum, nec epularum læticia, nec opes, nec quicquā ex his hominem inescantibus, & uili uoluptate ducentibus pertinet. Ergo aut incredibile est bona deo deesse, aut hoc ipsum argumētū est, bona non esse, quæ deo desunt, adijce quod multa quæ bona uideri uolunt, animalibus q̄ homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius utuntur, Venerē non æque fatigantur, uiriū illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur uero multo feliciora sint homine. Nam sine nequicia, sine fraudibus degunt, fruuntur uoluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine ullo pudoris, aut poenitentiæ metu. Cōsidera tu itaq; ad id bonum uocandum sit, quo deus ab homine uiuunt. Summum bonum in animo contineamus, obsolescit si ab optima nostri parte ad pessima trahit, & brafertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda, Bona illa sunt uera quæ ratio dat solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrefcere quidem aut minui. Cætera opinio bona sunt, & nomē quidē habent cōmune cum ueris, proprietatis in illis boni non est. Itaq; cōmoda euocentur & ut nostra lingua loquar) producta. Cæterum sciamus mancipia nostra esse non partes, & sint apud nos. Sed ita, ut meminimus extra nos esse, etiā si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. Quid em̄ stultius, quā aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit. Omnia ista a nobis abscedant, non hæreant, ut si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedat. Vtatur illis, non gloriemur & utamur parce, tãq; depositis apud nos, & abituris. Quisquis illa sine ratioe possedit, non diu tenuit. Ipsa enim felicitas nisi temperatur præmit, si fugatissimis bonis credit, cito deseritur, & ut deseratur affligitur. Paucis deponere felicitatem mollior licuit. Cæteris cum his inter quæ eminuere labuntur, & illos degrauant ipsa, quæ extulerat. Ideo adhibebitur prudentia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat, quoniam quidem licentia opes suas præcipitat atq; urget. Nec unquā immodica duratur, nisi illa moderatrix ratio contempserit, hoc multarum tibi urbium ostendet euentus. Quaru in ipso flore luxuriola imperia ceciderunt. Et quicquid uirtute erat partum, intemperatiā corrūit, aduersus hos casus munendi sumus. Nullus autem contra fortunā inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quæ sit hoc instrumentum scire desyderas. Nihil indignetur sibi accidere, sciatq; illa ipsa qui bus ledi uidetur ad conuersationem uniuersi pertinere, & ex his esse quæ cursum mundi officiumq; consummant, Placeat homini, quicquid deo placuit, ob hoc seipsum suarq; miretur, quod non potest uinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua ualentius, nihil est, casum doloremq; & iniuriam subigit, ama rationem, huius te amor contra durissima armabit. Carulorum amor in uenabula impingit feras, feritales & incōsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nonnunq; ingenia cupido gloriæ & in contemptū tam ferri quam ignium misit. Species quosdam atq; umbra uirtutis in mortem uoluntariam trudit, quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto uehementius per metus ipsos & pericula exibat. Nihil agitis (inquit) quod negatis ullū esse aliud honesto bonum. Non faciet nos hæc mutatio tutos a fortuna & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos, horum pericula non potestis spectare securi, perturbabit uos obfidio patriæ, liberorū mors, parentū

Atq; Quæ in ipso flore luxuriola imperia

Atq; munio

seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi solet, ponam. Deinde tunc adiciam quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his quæ ablata in locum suum aliquid in comòdi substituitur, tanquæ bona ualitudo uiciata in malum transfertur, acies oculorum extincta, cæcitate nos affecit. Non tantum uelocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit, hoc non est periculum in his quæ paulo ante retulimus. Quare si amicum bonum amisit, non est mihi pro illo perfidia patiendâ, nec si bonos liberos extulit, in illorum locum impietas succedit. Deinde nõ amicorum illis aut liberorum inperitus, sed corporum est, bonum autẽ uno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur, quia omnis uirtus & opus omne uirtutis incorruptum manet. Deinde etiã si amici perierit, etiã si probati respondenteq; uoto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quod si quæris? quid illos quoq; bonos fecerat, uirtutes, hæc nihil uacare patitur loci, totum animum tenet, desiderium omnium tollit, sola satis est. Omnium em̃ bonorum uis & origo in ipsa est. Quid refert an aqua decurrens interceptiatur atq; abeat, si fons ex quo fluxerat saluus est? Non dices uitam iustiorẽ saluis liberis, q̃ amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem, ergo nec meliorem quidem, nõ facit collectio amici sapientiorem, Non facit stultiorem detractio, ergo nec beatiorem aut miseriorem, q̃ diu uirtus salua fuerit nõ senties quid abcesserit. Quid ergo? non est beator & amicorum & liberorum turba succinctus? Quid ni non sit? Summũ enim bonũ nec infringitur, nec augetur, in suo modo permanet, utcumq; fortuna fe gessit, siue illi se necius longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summĩ boni est, q̃ uis ætatis diuersa sit. Vt rursus maiorem aut minorem circulum scribas, ad spacium eius pertinet, non ad formam, licet alter diu manserit, alterum statim obdlexeris, & in eum in quo scriptus est puluerẽ solueris, in eadem uterq; forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tempore, nec magis produci, q̃ contrahi potest, honestam uitam ex centum annorũ numero in quantum uoles corrippe, & in unũ diem coage, æque honesta est. Modo latius uirtus funditur, regna, urbes, prouincias, temperatæ leges, colit amicitias, inter propinquos liberosq; dispensat officia, modo arto sine circumdatur paupertatis, exiliũ, orbitatis, non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio inhumilem subducitur, ex publico & spaciolo iure in angustias domus uel anguli coit. Aequæ magna est, etiã si in se recessit, undiq; excluda. Nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iusticiæ, ergo æque beata est, beatũ enim illud in uno loco positum est, in ipsa mente stabile, grande, tranquillum, quod sine scientia diuinorum humanorumq; nõ potest effici. Sequitur illud quod me responsum esse dicebam. Non affigitur sapiens liberorum amissione, non amicorum, eodẽ enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat, nõ magis hanc timet, q̃ illam dolet uirtus enim conuenientia constat, omnia opera eius cum ipsa concordant, & congruunt, hæc cõcordia perit, si animus quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. In honesta est omnis trepidatio & sollicitudo, & nullo actu pigritia, honestum enim securum & expeditum est, interitũ est, in prociectu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & uultus eius agitabitur, & artus refrigerent, & quicquid aliud, non ex imperio animi, sed inconulto quodam naturæ impetu geritur? fateor, sed permanebit illi persuasio eadem. Nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ faciendã erũt, audacter facit & prompte, hoc enim stulticiæ proprium quis non dixerit, ignaue & contumaciter facere quæ facit, & alio corpus impellere, alio animum, distrahicq; inter diuersissimos motus. Iam propter illa ipsa quibus extollit se miraturq; contempta est, & ne illa quidẽ quibus gloriatur, libenter facit. Si uero aliquod timetur malum, eo proinde dum expectat quali uenisset urgetur, & quicquid ne patiatur timet, iam metu patitur, quemadmodũ in corporibus futuri languoris signa præcurrunt, quædam enim segnitia neruis inest, & sine labore ullo lassitudo & oficiatio, & horror membra percurrrens. Sic infirmus animus multo anteq; opprimat malis quib; quatit, præsumit illa, & ante tempus cadit. Quid de mentis autẽ q̃ angit futuris, nec fe tormẽto referuare, sed accersere sibi miserias, & ad mouere, quas optimũ est differre, si discutere nõ possis? Vis scire, futuro neminẽ debere

torquari

torquari, quicumq; audierit post quinquagesimum annum sibi patiendã supplicia non perturbatur, nisi si medium spatium transierit, & se in illam sæculo post futuram sollicitudinem immiserit. Eodem modo fit ut animos libenter egros & captates causas doloris, uetera atq; obliuiscata contristent, & quæ præterierũt, & quæ futura sunt absumunt, neutra sentiamus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor. Vale.

EPISTOLA LXXV. Quod uerba philosophi, nec accurata debẽt esse, nec arida, & de tribus generibus in philosophia proficientium.

Minus tibi accuratas a me epistolas mitti quereris, quis em̃ accurate loquitur, nisi qui uult putide loqui, qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularem, illaborat & facilis, tales esse epistolas meas uolo, quæ nihil habent aut accessitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentia ostendere q̃ loqui mallem, etiã si disputerem, nec supplerem pedem, nec manum iactarem, nec attollerẽ uocem, sed ista oratoribus reliquissẽm, cõtentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornasse, nec abieciisse, hoc unum plane tibi approbare uelle, omnia me illa sentire quæ dicerem, nec tantum sentire, sed amare, aliter homines amicam, aliter liberos osculatur, tamen in hoc quoq; amplexu tam sancto & moderato, satis apparet affectus, nõ me hercules ieiuna esse & arida uolo, quæ de rebus tam magnis dicitur. Neq; em̃ philosophia ingenio renunciat, multum tamen operis impendi uerbis non oportet, hæc sit propositi nostri summa, quod sentimus loquamur, quod loquimur sentiamus. Concordet sermo cum uita. Ille promissum suum impleuit, qui & cum uideat illum, & cũ audias, idẽ est, uidebimus qualis sit, quantus sit, an unus sit, nõ delectet uerba uestra, sed proficit. Si tamẽ contingere eloquentia non sollicito potest, si aut parata est, aut paruo constat, assit, & res pulcherrimas prosequatur. Sit talis ut res potius quã fe ostendat, alia artes ad ingenium tota pertinet, hic animi negocium agitur, non querit eger medicum eloquentẽ, sed sanantem, sed si ita competit, ut idẽ ille qui sanare potest, compte de his quæ faciendã sunt differat, boni consulat, nõ tamen erit, quare gratuletur sibi, quod incidit in medicum etiam disertum, hoc em̃ tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis. Quid oblectas, aliud agitur, uendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es, curare debes morbum ueterem, grauem, publicum. Tantum negocij habes, quantum in pestilentia medicus, circa uerba occupatus es. Iadudum gaude, si sufficis rebus, quando quæ multa discas, quando didiceris affiges tibi, ita ut excedere non possit, quando illa experieris. Non enim ut cætera memoriæ tradidisse satis est. In opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo, infra illũ nulli gradus uita, statim ad sapientiam preceps est. Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen interuallo ab illis diducitur, inter ipsos quoq; proficientes uita magna discrimina. In tres classes (ut quibusdam placet) diuiduntur, primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in uicinia eius constiterunt, tamen etiam quod prope est, ex ora est. Qui sunt inquiris? qui omnes iam affectus, ac uitia profuerunt, quæ erant complectenda didicerunt. Sed illis adhuc inexperta fiducia est, bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quæ fugerũt, decidere non possũt. Iam ibi sunt ubi non est retro lapsus, sed hoc illis de se nondum liquet, quod in quadam epistola scripsisse me meminĩ, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum ita complectuntur, ut illos dicam iam effugisse morbos, animi affectus nõdum, & adhuc in lubrico stare, quia nemo sit extra periculum maliciæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illã excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi interfit & affectus, sepe iam dixi. Nunc quoq; te admonebo. Morbi sunt inueterata uita, & dura, ut auaricia, ut ambitio nimia, postq; hæc animum implicuerũt, & perpetua eius mala esse cõperũt ut breuiter ueniam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanq; ualde expectenda sint, quæ leuiter expectenda sunt, uel si maui ita finiamus, nimis imminere leuiter petendis, uel ex toto non petendis, aut in magno precio habere in aliquo habenda, uel in nullo, affectus sunt motus animi, improbabilis, subiti, & concitati, qui frequẽtes neglecti fecerunt morbum, sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta tussim facit, assidua & uetus ptyisim. Itaq; qui plurimũ præfecerunt, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiũt, perse

z s cto proximi,

cto pximi. Secundū genus est eoz, qui & maxia animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, ut nō sit illis securitatis suae certa possessio, possunt em̄ in eadē relabi. Tertiū illud genus extra multa & magna uitia est, sed nō extra oia, effugit auariciā, sed irā adhuc sentit. Iam nō sollicita libidine, sed tolerat etiā nunc ambitione, iam nō cōcupiscit, sed adhuc timet, & in ipso metu ad quaedā satis firmus est, quibuscūq; cedit, mortē cōtēnit, dolore re formidat, de hoc loco aliqd cogitemus, bene nobiscū age, si in hūc admittimur numerū magna felicitate naturae, magnaq; & assidua intēione studiij, secundus occupat gradus, sed nec hic quidē cōtēnendo est color tertius. Cogita quantū circa te uideas maiorū, aspice quā nullū sit nephas sine exēplo, quantū quotidie nequitia, p̄ficiat, quātū publice p̄rit uatimq; peccet. Intelliges satis nos cōsequi, si inter pessimos nō sumus. Ego uero, inquis spero me posse & āplioris ordinis fieri, optauerim hoc nobis, magis q̄ p̄miserim, praec cupati sumus, ad uirtutē cōtēdimus, inter uitia districti, pudet dicere, honesta colimus q̄tū uacat, atq; grande premiū nos exspectat, si occupationes nostras & mala tenacissā abrūpimus, nō cupiditas nos, nō timor pellet, inagitati terrorib⁹, incorrupti uoluptatib⁹ nec mortē horrebim⁹, nec deos, sciemus mortē malū nō esse, deos malos nō esse, tā inu becillū est, quod nocet, quā cui nocet, optima & noxa carentia exspectant nos, si ex hac aliquādo fece in illud euadim⁹ sublimē & excelsum, trāquillitas animi est, expulsi erroribus absoluta libertas. Quarīs quae sit ista, nō hoies timere, nō deos, nec turpia uelle, nec nimia, in seipsum habere maximā potestātē. Inestimabile bonū est, suum fieri. Vale.

EPISTOLA LXXVII. Quod etiam in senectute discendum est, & quod proprium & uerum hominis bonū est ratio tantum uel uirtus.

Inimicitias mihi denuncias, si quicquā ex his quae quotidie facio ignoraueris, uide q̄ simpliciter tecū uiuam, hoc quoq; tibi cōmittam, philosophū audio, & quidem quintū iam diē habeo, ex quo in scholā eo, & ab octaua disputatione audio, bona inquis, etate, quid ni bona? quid autē stultius est, q̄ quia diū nō didiceris, nō discere? quid ergo? idem faciā quod troiuli & iuuenes? bene mecū agitur si hoc unum senectutem meā decet. Omnis atatis hoies hāc scholā admittit, in hoc senescamus, ut iuuenes sequamur. In theatrū lenex ibo, & in circū deferar, & nullum par sine me depugnat; ad philosophū ire erubescam; tam diū discendū est, q̄ diū nescias, & si puerbio crederim⁹, q̄ diū uiuas. Nec ulli hoc rei magis cōuenit, q̄ huic, tam diū discendū est quēadmodū uiuas, q̄ diū uiuis. Ego tamē hīc aliquid & doceo. Quarīs quid doceat? etiam seni esse discendū, pudet autē me generis humani, quoties scholā intraui, praeter ipsum theatrū Neapolitanorū (ut scis) transeundū est? metronactis parenti domū. Illud quidē factum est, & hoc ingenti studio, quis sit? Pitaules bonus iudicā, habet tibicen quoq; graecus & preco cōcursum, at in illo loco in quo uir bonus dicitur, paucissimi sedent, & hij plerisq; uident nihil boni negotij habere quod agant, inepti & inertes uocant. Mihi cōtingat iste derisus. Aequo animo audienda sunt imperitorū conuitia, & ad honesta uadenti, cōtēnendus est iste cōtēptus, perge Lucili & propra tibi, ne tibi accidat quod mihi, ut lenex discas, imo ideo magis propra, quoniam id nunc aggressus es, quod perdis scere uix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantū tentaueris. Quid exspectas nulli sapere casu obtingit, pecunia ueniet ultro, honor affertur, gratia ac dignitas fortasse ingerent tibi, uirtus in te nō incidet, ne leui quidē opera aut paruo labore cognoscit, sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo, unum est bonū quod honestū. In illis nihil inuenies ueri, nihil certi, quacūq; famae placent. Quare hoc unū sit bonum, quod honestum, dicam⁹. Quoniam me parum executū priore epistola iudicas, magisq; hanc rem tibi laudatā q̄ probatā putas, & ut in artū quae dicta sunt, contrahā. Omnia suo bono constant, uitā fertilitas cōmendat, & sapor uinū, uelocitas ceruū. Quare fortia dorso iumeta sint quarīs, quorū unus est usus sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras, cursus, si cōsequi, audacia, si mordere & inuadere, ad id quoq; optimū esse debet cui nascet, quod censeat, in hoie optimū quidē ratio, hac antecedit animalia, deos se quis. Ratio ergo p̄fecta, propriū hois bonū est, cetera illi cum animalib⁹ satisq; cōmunia sunt. Valer, & leones, formosus est, & paoues, uelox est, & equi, nō dico, in his omnibus uincit, nō quaro qd in se maximū habet, sed qd suū corpus habet, & arbores habet in petū, & motū uoluntariū, & bestiae & uermes, habet uocē, sed quanto clariorē canes, ac uertem

torē aquilae, grauiorē tauri, dulciore, mobiliorēq; lusciniā. Quid in hoie propriū? Ratio hac recta & cōsummata, felicitatē hominis impleuit. Ergo si omnis res cum bonū suū p̄fecit, laudabilis est, & ad finē naturae suae puenit, homini autē suū bonū ratio est, si hanc p̄fecit laudabilis est, & finē naturae suae tetigit, hac ratio p̄fecta uirtus uocatur, eadēq; honestum est. Id itaq; unum bonū est in hoie, quod unū hominis est. Nunc em̄ nō quarimus quod sit bonū, sed quod sit hominis bonū. Si nullū aliud est hois, q̄ ratio, hac erit unum em̄ bonū, sed pensandū cū omnib⁹, si sit aliq; malus, puto improbabif, si bonus, puto probabif, Id ergo in hoie propriū solūq; est, quo & p̄batur & improbat, nō dubitas an hoc sit bonū, dubitas an solū bonū sit. Si quis omnia alia habeat, ualitudine, diuitiis, imagines multas, frequēs atrium, sed malus ex cōfesso sit, improbabis illi. Item si quis nihil quidē illorū quae retuli habeat, deficiat pecunia, clientū turba, nobilitate, & auroū prauorūq; serie, sed ex cōfesso bonus sit, p̄babis illū, ergo est unum bonū hominis, quod q̄ habet, etiā si alijs destituit, laudand⁹ est, quod q̄ nō habet in omnib⁹ aliorū copia dānatur ac reñcit, quae cōditio rerū, eadem & hoim est. Nauis bona dicit, nō quae preciosis coloribus picta est, nec cui argentū rostrū est, nec cui⁹ tutela ebore celata est, nec quae fisis ac opib⁹ regijs pressa est, sed stabilis, & firma, & iūcturis aqua excludentib⁹ sp̄ssā, ad ferendū incursum maris solida, gubernaculo parēs, uelox, & nō sentiēs uentū. Gladiū bonū dices, nō cui deauratus est baltheus, nec cui uagina gemis distinguit, sed cui & ad secundū subtilis acies, & mucro munimentū omē ruptur⁹. Regula nō q̄ formosa, sed q̄ recta sit quae r̄it, eo quicq; laudat cui comparat, quod illi propriū est. Ergo in hoie quoq; nihil ad rem p̄tinet quantū aret, quantū sceneret, a q̄ multis saluter, q̄ praecioso incubat lecto, q̄ plucido poculo bibat, sed q̄ bonus sit. Bonus autē est, si oratio explicita & recta est, & ad naturae suae uoluntatē accōmodata, hac uocatur uirtus, hoc est honestū & unicū hominis bonū. Nam cū sola ratio p̄ficiat hoim, sola ratio p̄fecta beatū facit, hoc autē unum hois bonum est, quo uno beatus efficiet. Dicimus & illa bona esse, quae a uirtute p̄fecta cōtractaq; sunt, id est opera eius omnia. Sed ideo unū ipsa bonū est, quia nullū sine illa est. Si omne in anio bonū est, quicqd illū confirmat, extollit amplificat, bonū est, ualidiorē autē animū, & excelliorē, & ampliorē, facit uirtus, nam cetera quae cupiditates nostras irritat, depriunt quoq; animū & labefaciūt, & cum uident attollere inflant, ac multa uanitate deludunt, ergo unū id bonū est, quo melior anim⁹ efficiet. Omnes actiones totius uitae honestae uirtus respectu temperant, ad haec faciendū & nō faciendū ratio dirigit. Quid sit hoc dicā, Vir bon⁹ quod honeste se facturū putauerit, faciet, etiā sine pecunia, si laboriosum erit, faciet, si etiā dānosum erit, faciet, etiā si periculosum erit. Rursum qd turpe erit, nō faciet, etiā si pecuniā affert, etiā si uoluptatē, etiā si potentia, ab honesto nulla re deterrebif ad turpia nulla spe inuitabif. Ergo si honestū utiq; secuturus est, turpe utiq; uitaturus, & in omī actū uitaē spectatur? hac duo nullū aliud bonū q̄ honestū, nec aliud malū q̄ turpe, si una inderuata uirtus est, & sola p̄manet tenoris sui, unū est bonū uirtus, cui iam accidere ut nō sit bonū nō potest, mutarionis periculū effugit, stulticia ad sapientia erūpit. Sapiētia in stulticia nō reuoluit, dixi si forte meministi, cōcupita uulgo & formidata incōsulto impetu, plarosq; calcaat, inuētus est q̄ flāmis imponeret manū, cui⁹ risum non intēperet tortor, q̄ in funere liberos; lachrymā nō mitteret, q̄ morti nō trepid⁹ occurreret, amor, ira, cupiditas, pericla depoposcerūt. Quod si hoc pot breuis obstinatio animi aliquo stimulo excitata, quāto magis uirt⁹, quae nō ex impetu, nec subito sed equalitē ualet, cui p̄petuū robur est? lequit ut q̄ ab incōsultis saepe cōtēnunt, a sapientib⁹ semp, ea nec bona sint, nec mala, unū ergo bonū ipsa uirt⁹ est, quae inter hac fortunā & illa sup̄ba incedit, cū magno utriusq; cōtemptu. Si hāc opinione receperis, aliqd bonū esse praeter honestū, nulla nō uirt⁹ laborabit. Nulla em̄ obtineri poterit, si quidq; extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex q̄ uirtutes sunt, & ueritati, q̄ sine rōne nō est. Quae cūq; autē opinio ueritati repugnat, falsa est. Virū bonū cōcedas necesse est sumā pietatis erga deos esse. Itaq; quicqd illi acciderit, a quo anio sustinebit. Sciet em̄ id accidisse lege diuina, qua uniuersa p̄cedunt. Quod si est, unū illi bonū erit, qd honestū, in hoc em̄ positū est et parere dijs, nec excādescere ad subita, sed patientē excipere fatū, & facere im p̄ta si ullū aliud est bonū q̄ honestū, sequet nos auaritas uitaē, auaritas rerū uitaē instruentū, qd est intolerabile, infinitū, uagū, Solū ergo bonū est honestū, cui mod⁹ est, dixim⁹

hominū futuram feliciorē uitam q̄ deorum, si ea bona sunt quorū nullus dījs usus est, tanq̄ pecunia & honores. Adice nunc, quod si modo soluta corporibus animā manēt felicior illis status restat, q̄ est dum uersantur in corpore, atq; si ista bona sunt quibus p corpora utimur, emissis erit peius, quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in uni uerlum datis, clausas & obseffas. Illud quoq; dixerā, si bona sunt ea quae tam hominī cōtingunt q̄ mutis animalibus, & muta animalia beatā uitam actura, quod fieri nullo modo potest, omnia pro honesto patienda sunt, quod nō erat faciendū, si esset ullum aliud bonum q̄ honestum, hāc quāuis latius executus essem priore epistola, cōstrinxi & bre uiter percucurri. Nunq̄ autem uera tibi opinio talis uidebitur, nisi animū alleues, & te ipsum interroges (si res exegerit) ut pro patria moriaris, & salutem omniū ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, nō tantum patienter, sed etiam libenter, si hoc facturus es nullum aliud bonum est. Omnia enim relinquis, ut hoc habeas, uide quanta uis honesti sit pro Rep. morieris, etia si statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum, interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam tempore breui ac exitu quo capitur, & quāuis fructus operis peracti nullus ad defunctū exemptiq; rebus humanis pertineat, ipsa tamen cōtemplatio futuri operis iuuat, & uir fortis ac iustus cum mortis suae precia ante se posuit, libertatem patriae, salutem omniū pro quibus dependit animā, in summa uoluptate est, & periculo suo fruitor, sed ille quoq; cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maxime & ultime praestat, nihil cunctatus dissiliet in mortem, facere recte, pieq; contentus. Oppone etiam nunc illi multa quae dehortentur. Dic factum tuū matura sequetur obliuio, & parum grate existimatio ciuium respon det tibi. Ista omnia extra opus meū sunt, ego ipsum cōtemplor, hoc esse honestum scio. Itaq; quocunq; ducit ac uocat, uenio. Hoc ergo unum bonum est quod nō tantum perfectus animus, sed generosus quoq; & indolis bonae sentit, caetera leuia sunt, mutabilia, itaq; solite possidentur, etiam si fauente fortuna in unum congesta sunt, dominis suis incumbunt graua, & illos semper premunt, aliquando illudunt, nemo ex istis quos purpuratos uides felix est, non magis q̄ ex illis quibus sceptrum & chlamidem in scena fabula assignant, cum praesente populo elati inceserunt, & corthurnati, simul exierunt, ex calecāt, & ad statura suam redeunt. Nemo istorum quos diuitiae honoresq; in altiore fastigio ponunt, magnus est, quare ergo magnus uidetur: cum basi illum sua metire, par uis pumilio, licet in monte cōstiterit, Collosus magnitudine suam seruat, etia si steterit in puteo. Hoc laboramus errore, sic nobis imponit, quod neminē aestimamus eo quo est, sed adicimus illi & ea quib; adornatus est. Atqui cum uoles ueram hominis aestimationem inire, & scire qualis sit, nudum inspicere, ponat patrimoniu, ponat honores, & alia fortunae mendacia, corpus ipsum exuat, animū intueri qualis nātusq; sit, alieno an suo magnus, si erectis oculis gladios micantes uidet, & si scit sua nihil interesse, utrum anima per os, an per iugulum exeat, beatum uoca. Si cum illi denunciata sunt corporis tormēta, & quae casu ueniunt, & quae potentioris iniuria, si uincula & exilia, & uanas humanarū formidines mentium, securus audit, & dicit, non ulla laborū u uirgo noua mi facies in opina ue surgit, omnia praecipi atq; animo meū ipse peregi, tu hodie ista denuncias, ego semp denunciaui mihi, hominē parauī ad humana, praecogitati mali mollis ictus uenit. At stultis & fortunae credentib; omnis uidetur noua rerum & inopinata facies, magna autē pars est apud imperitos mali nouitas, hoc ut scias, ea quae putauerunt aspera, cū ali fuerere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis, & quae alij diu patiēdo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando, audimus aliquando uoces imperitorū dicentū, Sciebam hoc mihi restare. Sapiens scit sibi oia restare, quicqd factū est, dicit, scieba. Vale.

Libri decimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER VNDECIMVS.

EPISTOLA .LXXVIII. Exemplis & rationibus docet de morte non esse curandum.

VBITO nobis hodie Alexandrinae naues apparuerunt, quae praemitti solent, & nūciare securitū classis aduentū, tabellarias uocāt. Gratus illarū Campaniae aspectus est. Omnis in istis puteolorū turba cōstitit, & ex ipso gēne ue-

*
Att. i pyris.

lorum

lorū Alexandrinae (quamuis in magna turba nauium) intelligit. Solis em licet superari in tendere qd in alto omes habet naues. Nulla em res aequae adiuuat cursum, q̄ summa pars ueli, illinc maxime nauis urgetur. Itaq; quoties uentus increbuit, maiorq; est q̄ expedit, antemna submittitur minus habet uirium flatus ex humilis, cum intrauerit capreas & p̄ montorium, ex quo alta procelloso speculatur uertice pallas, Caetera uelo iubentur esse contenta, superum alexandrinarū insigne indicium est. In hoc omnium discursu prope rantiū ad litus. Magnam ex pigrītia mea sensi uoluptatem, quod epistolas meorum ac cepturus non properaui scire, quis illic esset rerum mearum flatus, quid afferrent. Olim iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur, hoc etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc uero multo magis, quia quantulūcunq; haberem, tamen plus iam mihi si peresset uia, q̄ uia, praesertim cum eam uiam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectū erit, si in media parte aut citra petitum locum steteris. Vita non est impecta, si honesta est. Vbiq; desinet, si bene desinis, tota est. Sape autē & fortiter desinendum est, & nō ex maximis causis. Nam nec & maxime sunt, quae nos tenent. Tullius Marcellinus (quem optime noueras) adolescens getus & cito senex, morbo & non insanabili correptus, sed longo & molesto & multa imperante, cepit deliberare de morte, conuocauit complures amicos, unūq; aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suauisset, aut quia adulator & blandus, id consiliū dabat, quod deliberanti grauius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus homo egregius, & (ut uerbis illum quibus laudari dignus est laudem) uir fortis ac strenuus, uidetur mihi optime illum cohortatus. Sic enim cepit. Noli mi Marcelline torqueri, tanq̄ de re magna liberes. Non est res magna uiuere, omnes serui tui uiuunt, omnia animalia, Magnū est honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita q̄ diu iam idem facias, cibus, somnus, libido, per hunc circulum currit. Mori uelle non tātum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat suafore illi, sed adiutore. Serui parere nolebant, primū detraxit illis metum, & indicauit tunc familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors domini uolūtaria fuisset, alioquin tam mali exempli esset occidere dominū, q̄ prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit nō esse inhumanum, quemadmodū cœna peracta reliqua circumstantibus diuiduntur, sic peracta uita aliquid porrigi his, qui totius uitae ministri fuissent, erat Marcellinus facilis animi & liberalis, etiam cum de suo fieret. Minutas itaq; summulas distribuit flentibus seruis, & illos ultro cōsolatus est. Non fuit illi opus ferro, nō sanguine, triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculū iussit, Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, ut aiebat non sine quadā uoluptate, q̄ afferre solet laeuis dissolutio animi, non in experta nobis, quos aliquando aliquid aymus. In fabellam excessi non ingrata tibi, exitum enim amici tui cognosces, non difficile nec miserum. Quāuis enim mortē sibi consciuerit, tamen mollissime excessit, & uita elapsus est. Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit. Sape enim talia exempla necessitas exigit. Sape debem; mori nec uolumus, morimur nec uolumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat sibi quandoq; moriendum, tamen cum prope accesserit, tergieratur, tremit, plorat. Nōne tibi uidebitur stultissimus oim, qui fleuerit quod ante annos mille non uixerat; aequae stultus est, qui flet, quod post annos mille non uiuet, hāc paria sunt, non eris, nec fuisti, utrumq; tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es, quod ut extendas, quousq; extendas; quid fles; quid optas; perdis operam. Desine fata deum flecti sperare praecando, rata & fixa sunt, & magna atq; aeterna necessitate ducuntur, eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est; ad hanc legem natus es, hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta & nulla mirabilis esse illigat ac trahit cuncta, quantus te populus moriturorum sequetur, quantus comitabitur; fortior ut opinor esles, si multa milia tibi commorerentur, at qui multa milia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam uarijs generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas. Nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorū uirorū me tibi iudicas relaturū; Puerorū referā. Lacon ille memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, nō seruiā sua illa dorica lingua, & uerbis

Att. iad quid animus.

Lacon.

& uerbis

& uerbis fidem imposuit, Ut primū iustus est fungi seruili & contumelioso ministerio, afferre enim uas obscœnum iubebarur, illum parieti caput rupit. Tam prope libertas est, & seruiti aliquis: ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri: Quid ergo est? cur perturbaberis, si mori fortiter etiam puerile est? Pura te nolle sequi, duceri, fac tui iuris, quod alieni est. Non fumes pueri spiritū, ut dicas, non seruius: In felix seruis hominibus, seruis rebus, seruis uitæ. Nam uita, si moriendi uirtus abest, seruitus est. Et quid habes propter quod expectes? uoluptates ipsas quæ te morantur ac retinēt, consumpsisti, nulla tibi noua est, nulla nō iam odiosa ipsa facietas, quis tui uini, quis mul si sapor scis, nihil interest, centum per uescam tuam an mille anphoræ transeant, saccus est. Quid sapiat ostremum, quid nullus optime nosti, nihil tibi luxuria tua in futuro an non in actum referuauit, atq; hæc sunt a quibus inuitus diuelleris. Quid est aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam: tanti enim illam putas, ut tardius coenes, solemq; si posses, extingueres: Quid enim, inquā, fecisti luce dignum, consistere non curia te, nō fori, non ipsius naturæ rerum desiderio, tardiores ad moriendū fieri. Inuitus relinquit macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times, at quomodo illam media oblectatio ne contemnis? uinere uis. Scis enim mori times. Quid porro ista uita nō mors est? Cæsar, cum illum transeuntem per latinam uiam, unus ex custodiarum agmine demissa usq; in pectus uetere barba, rogaret mortem, nunc enim, inquit, uiuis: hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est. Mori times? nunc enim uiuis. Sed ego (inquit) uiuere uolo, qui multa honeste facio. Inuitus relinquo officia uitæ, quibus fideliter & cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex uitæ officijs & mori? nullū officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere finitur. Nulla uita est non breuis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris & Sathinæ breuis est, quæ in scribi monumento suo iussit annis se nonaginta nouem uixisse. Vides aliquem gloriari senectute longa, quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic uita, non quadiu, sed quam bene acta sit refert, nihil ad rem pertinet quo lo co desinas, quocunq; uoles, desine, tantum bonam clausulā impone. Vale.

Ap. Amicis
es patriæ.

Alt. Satiæ

EPISTOLA LXXIX. Quod multum ad bonam ualitudinem amicorum præsentia & mollis exercitatio profunt. De tribus incōmodis infirmitatis & eorum remedijs.

VExari te distillationibus crebris ac febriculis, quæ longas distillationes & in consuetudinē adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus ualitudinis quod inter initia contempsisti, poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, & se aduersus morbos contumaciter gerere, deinde succubui, & eo perditus sum, ut ipse distillarem, ad summam maciem deductus, sæpe impetum cœpi abrumpendæ uitæ, patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitauim enim quæ fortiter ego mori possem, sed quæ ille fortiter desyderare non posset. Itaq; imperaui mihi ut uiuerem, aliquando enim uiuere, fortiter facere est. Quæ mihi tunc fuerint solatio dicam, si prius hoc dixeris, hæc ipsa quibus acquiescebam medicinæ uim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia, & quicquid animum erexit, etiam corpori pdest. Studia mihi nostra salutis fuerunt, Philosophiæ acceptum fero quod surrexi, quod conualui, illi uitam debeo, & nihil illi minus debeo, multum mihi ad bonam contulerunt ualitudinem amici, quorum adhortationibus, uigilijs, sermonibus, alleuabar. Nihil æque Lucili uirorum optime egrum reficit atq; adiuuat, quam amicorum affectus, nihil æque expectationem mortis ac metum surripit. Non iudicabam me cum illos superstitiosos relinquerem, mori, putabam, inquā, me uicturum, non cum illis, sed per illos, non effundere spiritum mihi uidebar, sed trahere. Hæc mihi dederunt uoluntate adiuuandæ me, & patiendæ omne tormentū, alioquin miserimū est, cum animū moriēdi, piceris, nō habere uiuendū. Ad hæc ergo remedia, te confer, medicus tibi quantū ambules, quantū exercearis, monstrabit. Ne indulgeas ocio, ad quod uergit iners ualitudo, ut legas clarius & spiritū, cui iter ac receptaculū laborat, exerceas, ut nauiges, & uiscera molli iactatione concutias

concutias, quibus cibus utaris, uinum quando uirium causa aduoces, quādo intermittas, ne irretet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod nō tantū huius morbi, sed totius uitæ remediū est. Contemne mortē. Nihil triste est, cū huius metū effugimus. Tria hæc in omni morbo grauiā sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio uoluptatum. De morte satis dictum est, hoc unū dicam, nō morbi hunc esse sed naturæ metū, multorum mortem distulit morbus, & saluti illis fuit uideri perire. Morieris nō quia egrotas, sed quia uiuis. Ista te res & sanatum manet, cū conualueris, nō mortem sed ualitudinem effugies. Ad illud nunc propriū incōmodum reuertamur, magnos cruciatos habet morbus, sed hos tolerabiles interualla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest ualde dolere, & diu, sic nos amicissima nostri natura disposuit, ut dolorē aut tolerabilē aut breuem faceret, maximi dolores consistunt in macerimis corporis partibus. Nerui, articuliq; & quicquid aliud exile est, acerrime sæuit, cū in arcto uitiā conceperit. Sed cito hæc partes obtupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittūt, siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius, uim suā qua uiget admonetq; nos, perdit, siue quia corruptus humor cū desijt habere quo cōfluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis uertebrarū dolor, nec uorūq; interquiescit, sic cum illa quæ torquebat hebetauit, omnī istorum prima uermi natio uexat, impetus mora extinguit, & finis dolendi est obtorpuisse dentū, oculorum aurium dolor ob hoc ipsorum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur. Non minus me hercule quā capitis ipsius, sed quo incitator est, eo citius in alienationē soporemq; conuertit, hoc itaq; solatium uasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autē est quod imperiti in uexatione corporis male habent, nō assueuerunt animo esse contenti, multū illis cum corpore fuit. Ideo uir magnus ac prudens animū deducit a corpore, & multū cum meliore & diuina parte uersatur, cum hæc quarula ac fragili quantū necesse est. Sed molestum est, inquā, carere assuetis uoluptatibus. Abstinerē cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentiæ grauiā sunt? Deinde cupiditas relanguescit, ipsis p se quæ cupimus fatigatis, ac deficientibus. Inde morosus est stomachus, inde quibus fuit auuiditas cibi, odium est, desyderia ipsa moriunt. Non est autē acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adice, quod nullus nō intermittit dolor, aut certe remittitur. Adice, quod licet & cauere uenturū, & obfistere imminenti remedijs, nullus enim nō signa præmittit, utiq; qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si cōtempleris id quod extremū minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te quæ relis onerare, leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te ceperis ac dicere, nihil est, aut certe exiguū est, duremus, iam desinet, leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt, nō ambitio tantum, ad illam respicit, & luxuria & auaricia, ad opinionē dolemus, tam miser est quisq; q̄ credidit. Detrahendas præteritorū dolorum cōquectionem puto, & illa uerba, nulli unquā fuit peius, quos cruciat, quāta mala pertulit. Nemo me resurrectorū putauit, quoties deploratus sum a meis, quoties a medicis relictus: In eculum impositi nō sic detrahunt, etiā si sunt uera ista, transferunt quid iuuat præteritos dolores retrahere, & miserū esse, quia fueris? Quid quod nemo non multū malis suis adiecit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, reuulisse iucundum est. Naturale est mali sui sine gaudere. Circūcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & ueteris incōmodi memoria, hoc ad me iam non pertinet, illud nondū in ipsis positus difficultatibus dicat. Forfan & hæc olim meminisse iuuabit, toto cōtra illum pugnet animo, uincetur si cesserit, uincet si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plariq; faciunt, attrahunt in seruinam, cui obstandum est. Istud quod præmit, quod impendit, quod urget, si subducere te cœperis, sequetur & grauius incumbet. Si contra steteris & obniti uolueris, repellet. Athleta quantū plagarum ore, quantū toto corpore excipiunt: ferunt tamē omne tormentū gloriæ cupiditate, nec tantū quia pugnat ista patiuntur, sed ut pugnent exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoq; euincamus omnia, quorū premiū non corona, nec palma est: Nec tubicen prædicationi nois nostri silentiū facies, sed uirtus & firmitas animi & pax in cæterū parta. Si femel in aliquo certamine debella ta fortuna est, dolorē graue sentio. Quid ni sentias? si illū multiebris tuleris, quæadmodū perniciosior

perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incomodū magis instat cedenti & aucto. Sed graue est, quid nos ad hoc fortes sumus ut leuia portemus: utriū uis longum esse morbum, an coarctatum & breuē. Si longus est, habet intercapedine, dat refectioni locum, multū temporis donat, necesse est ut exurgat & deficiat. Breuis morbus ac praecipue alterum faciet, aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest non sit, aut non sim? In utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes auertere animū, & a dolore discedere. Cogita quid honeste, quid fortiter feceris, bonas partes tecum ipse tracta, memoria in ea, qua maxime miratus es, sparge, tunc tibi fortis simus quisque & uictor doloris occurrat, ille qui dum uarices excandans praebet, lege re librum pleuerat. Ille qui non desit ridere, cum hoc ipsum irati tortores omnia in strumeta crudelitatis suae experirent. Non uincetur dolor ratione, qui uictus est risu. Quicquid uis nunc licet dicas, distillationes & uim cōtinua tussis egeret uiscerū partes, & febre praecordia ipsa torrente, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos, plus est flamma, & eculeus, & lamina, & uulneribus ipsis intumescitibus, quod illa renouaret, & altius urgeret impressum, inter haec tamen aliquis non genuit, parum est, non rogauit, parum est, non respondit parum est. Risit, & quidem ex animo, uis tu post hoc dolo deridere: sed nihil, inquit, agere finit morbus, qui me omnibus abduxit officijs, corpus tuum ualidum tenet, non animū. Itaque cursoris morantur pedes, sutoris ac fabri manus impediēt. Si animus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies, dices, quares, re cordaberis. Quid porro nihil agere te credis, si temperas ager sis? Ostendes mihi morbum posse superari, uel certe sustineri. Est mihi crede uirtutis etiam in lectulo locus est. Non tantum arma & acies dant argumeta alacris animi indomitique terroribus, & in uestimentis uir fortis apparet, habes quod agas, bene luctare cum morbo, si nihil te coegerit, si nihil exorauerit, in signe produs exemplū. O quam magna erat gloria materia si ipse staremur egrī, ipse te specta, ipse te lauda. Praeterea duo sunt genera uoluptatis, corporales morbus inhibet, non tamen tollit, immo (si uerum aestimes) incitat magis, iuuat bibere sitientem, gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contingit, audiuis excipitur. Illas uero animi uoluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo medicus egro negat, has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem agrum, quare: quia non uino niuem diluit, quia non rigore potionis suae quae capaci scypho miscuit, renouat, fracta in sup glatie, quia non ostrea illi lucrina in ipsa mensa aperiantur, quia non circa coenatione eius tumultus cocorum est, ipsos cum obsonijs focos transferentiā, hoc enim iam luxuria cōmenta est, ut ne quis intepelcat cibus, ne quid palato iam calloso parum fuerit, coenam culina prosequitur. O infelicem egrum, edet quantū concoquat, non iacebit in conspectu aper, ut uilis caro, a mensa relegatus, nec in repositoria eius peccora auium (totas enim uidere fastidium est) congesta ponent. Quid tibi mali factum est: Coenabis tanquam eger, immo aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus forbitionem, aqua calidam, & quicquid aliud intolerabile uidetur delictis & luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis, tantum mortē desinamus horrere. Desinamus autem, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec uita tedio erit, nec moris timori. Vitam enim occupare facietas sui non potest, tot res, uarias, magnas, diuinas percensentē, in odium illam sui adducere solet iners ocium. Rerum natura peragenti nunquam in fastidium ueritas ueniet, falsa fatiabunt. Rursus si mors accedit & uocat (licet immatura sit, licet mediam praecidat atatem) perceptus longissima fructus est, cognita est illi ex magna parte natura. Scit tempore honesta non crederet, hijs necesse est uidere omnē uitam breuem, qui illam uoluptatibus uanis & ideo infinitis metiuntur. Hijs te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris uacando, ueniet aliquod tempus quod nos iterum iunag ac misceat, quantumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam ut Possidonius ait, unus dies hominū eruditorum plus patet, quam imperiti longissima aetas. Interim hoc tene, hoc morde, aduersis non succūbere laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere, tanquam quicquid potest facere, factura sit, quicquid expectatum est diu, leuius accedit. Vale.

De Silla

EPISTOLA. LXXX. De Scylla & Charybdi & Aethna. Aequale in omnibus esse quod beatum facit.

Expecto epistolas tuas, quibus mihi indices circuitus Sicilia totius, quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam laxū esse, & quidem non terribile nauigantibus optime scio. Charibdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desydero. Et si forte obseruaueris (dignum est autem quod obserues) fac nos certiores, utrum uo tantum uento agatur in uorticis, an omnis tempestas atque mare illud contorqueat, & an uerum sit quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa milia trahi, conditum, & circa Taurominitanū litus emergere. Si haec mihi perscripseris, tūc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aethnam quoque ascendas, quam cōsumi & sensim subidere, ex hoc colligunt quidā, quod aliquando longius nauigantibus solebat ostēdi, potest hoc accidere, non quia montis altitudo descendit, sed quia ignis euauit, & minus uehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segnior. Neutrū autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem, quia non ipsum ex se est, sed in aliqua inferna ualle conceptus exarsit, & alijs pascitur, in ipso monte non alimentum habet, sed uiam, in Lycia regio nostrissima est Ephesio incola uocant, foratum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentiū damno ignis innoxius circuit. Lata itaque regio est, & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantū uis remissa ac languida refulgentibus. Sed referemus ista, tunc quaesitū, cū tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne aestas quidē soluit, adeo tutae sunt ab igne uicino. Non est autem quod istam curam imputes mihi, morbo enim tuo daeturus eras, etiam si nemo quid mandaret tibi, donec Aethnam describas in tuo carmine, & hunc solennē oibus Poetis locū attingas, quae quominus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Vergilius impleuerat, ne Seuerū quidem Cornelū uterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit, & qui praesertim, non praeripuisse mihi uidentur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, aut ad subactam accedat. Crescit indies, & inuenturis inuenta non obstant. Praeterea conditio optima est ultimi. Parata uerba inuenit, quae aliter instructa nouam faciem habent, nec illis manus in iicit tanquam alienis. Sunt enim publica, lurisconsulti negant quicquam publicum usu capi, aut ego te non noui, aut Aethna tibi saluum mouet. Iam cupis gratia de aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit, quae tanta in te est, ut uidearis mihi retractaturus ingenij tui uires, si uincendi piculū sis, tanta tibi priorum reuerentia est. Inter caetera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest uinci, nisi dum ascenditur, dum ad summū peruenis, paria sunt. Non est incremento locus, statur. Num quid sol magnitudini suae ad iicit: Nū quid luna ultra quam solet praecedit? Maria non crescunt, mundus eundem habitum ac modū seruat. Extollere se, quae sustant magnitudinem implere non possunt. Quicunque fuerint sapientes, pares erunt & aequales, habebit unusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur quod beatum facit, aequale est in omnibus, an Aethna tua non possit sublabi & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per uasti maris spacia detrahat assidua uis ignium, nescio, uirtutem, non flamma, non ruina inferius adducet, haec una maiestas depriui nescit, nec proferrī ultra, nec referri potest. Sic huius, ut coelestium stata magnitudo est, ad hanc nos cōtinue conemur educere, iam multum operis effectum est, immo si uerum fateri uolo, non multum. Nec enim bonitas est pessimis esse meliorem, quis oculis gloriatur, qui suspicatur diem, cui sol per caliginem splendet, licet contentus interim sit effugisse tenebras, ad huc non fruatur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissis his tenebris, in quibus uolatur, non tenui uisu clara prospexerit, sed totum diē ad miserit, & redditus caelo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit, sorte nascēdi, sursum uocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exoluatur, cum uita discecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere Lucili charissime, in hoc ire impetu toto, licet pauci sciant, licet nemo uiuat. Gloria uero uirtutis est, etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodū aliquando umbra antecedit, aliquā

✱
Vide num
legendū sic
abbā fidei

guitur. Nam cui etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia la-
denti, plus quā uenia debetur. Non pono utriusq; par precium, pluris auctum beneficium quā
iniuriam. Non omnes gratis sciunt debere beneficium. Potest etiam imprudens, & ru-
dis & unus e turba, utiq; dum prope sibi est, reddere beneficium, & pēlai e ab accepto.
Ignorat autem quantum pro re debeat. Vni sapienti notum est, quanti res quaeq; taxan-
da sit. Nam ille de quo loquebar modo, stultus etiam si bonā uoluntatis est, aut minus quā
debeat, aut tempore, aut quo non debeat loco, reddit. Id quod referendū est, estur dicit
atq; abijcit. Mira in quibusdam rebus uerborum proprietates est, & consuetudo sermōnis
antiqui, quaedam efficacissimis & officia docētibus notis signat. Sic certe solemus loqui.
Ille illi gratiam retulit, referre est ultro quod debeas afferre. Nō dicimus, gratiam reddi-
dit. Reddunt enim, & qui repossuntur, & qui inuiti, & qui ubilibet, & qui per alium. Nō
dicimus, reposuit beneficium, aut soluit, nullū em nobis placuit, quod ari alieno cōuenit
uerbum. Referre est, ad eum a quo accepit, referre. Hāc uox significat uoluntariam re-
lationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum ac-
ceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaq; negamus quenquā scire gratiam refer-
re, nisi sapienter. Non magis quā beneficium dare quiquam scit, nisi sapiens. Hic scilicet
qui magis dato gaudet, quā alius accepto, hoc aliquis inter illa numerat, quae uidemur ino-
pinata omnibus dicere *scilicet* Graeci uocant, & ait, Nemo ergo scit praeter sapientē re-
ferre gratiam, ergo nec quod debet creditori suo, reponere quicquid scit alius, Nec cū emit
aliquam rem, precium uenditori persoluere. Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere
Epicurum. Metrodorus certe ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idē ad-
miratur, cum dicimus, solus sapiens scit amare. Solus sapiens amicus est, at qui & amoris
& amicitiae pars est referre gratiam, immo hoc magis uulgare est, & in plures cadit, quā ue-
ra amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus, fidem nisi in sapiente non esse, tanquā
non ipse idem dicat, an tibi uideatur fidem habere, qui referre gratiam nescit. Defināt itaq;
in famam nos tanquā incredibilia iactantes, & sciant apud sapientem esse ipsa honesta,
apud uulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi
sapiens. Stultus quoq; utcuq; scit, & quemadmodum potest referat, scientia illi potius
quā uoluntas desit, uelle non discitur. Sapiēs inter se omnia comparabit. Maius enim aut
minus sit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sape enim hoc non potuerit diuitia in
domum infusa, quod oportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an
succurreris. Seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sape quod datur exiguū est,
quod sequitur ex eo magnum, quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod
dederat, receperit, uel quod praestauit, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret. Sed
ne in eadem quae latis scrutati sumus reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniu-
riae uir bonus iudicabit quidem quod erit aequissimum, sed beneficio fauebit, in hanc erit
partem procliuor. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi.
Dedisti mihi beneficium in seruo. Iniuriam fecisti in patre, seruasti mihi filium, sed patre
abstulisti. Alia deinceps per quae procedit omnis collatio prosequetur. Et si id pusillum erit
quod intersit, dissimilabit, etiam si multum fuerit, sed si id donari salua pietate ac fide po-
terit, remittet, id est si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec est, facilis erit in
cōmutando, patietur plus imputari sibi, inuitus beneficium per cōspensationem iniuriae
soluet, in hanc partem inclinabit, huc uerget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. Er-
rat enim si quis beneficium libentius accipit, quā reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quā
qui mutuatur, tanto debet latior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficij exone-
rat, quā qui cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori gra-
tiam praeter sortem extra ordinem numerat. Beneficiorum autem uolum esse gratuitum
putant, & illa crescent mora. Tantaque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est,
qui beneficium reddit sine usura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum conferentur
accepta & expensa, omnia facienda sunt, ut quā gratissimi simus. Nostrium enim in hoc bo-
num, quemadmodum iusticia, nō est, ut uulgo creditur, ad alios pertinēs, maxima pars
eius in se redit. Nemo non cū alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quo uolez
adiuare

† AN & nisi
fallor uere,
de rara quā
praestaret,
sumpserit.

adiuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem
reuertitur, sicut mala exempla recidunt in autores. Nec ulla miseritia cōtigit his, qui pa-
tiantur iniurias, quas posse fieri, faciēdo docuerunt, sed quod uirtutum omnium precium
in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium recte fecisse, merces est. Gratus sum, nō
ut alius mihi libentius praestet priori irritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pul-
cherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc ut scias ita esse, si
gratum esse non licebit, nisi ut uidear ingratus. Si reddere beneficium non aliter quā p se
ciem iniuria potero, aequissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam ten-
dā. Nemo enim mihi uideatur plaris aestimare uirtutē. Nemo illi magis esse deuotus, quā
boni uiri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, maiore tuo quā alterius
bono gratus es. Illi enim uulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat, tibi
magno & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si malicia miserofacit
uirtus beatos. Gratum autem esse uirtus est, rem usitatam reddidisti, inaequabilem con-
secutus es, conscientiam grati, quae nisi in animū diuinum, fortunatum quom peruenit,
Incontrarium autem huic affectum summa infelicitas urget. Nemo sibi gratus esse, miser
erit, non differo illum, statim miser. Itaque ingrati esse uitemus, nō aliena causa, sed nostra.
Minimum ex nequitia leuissimumque ad alios redundat, quod pessimum quod illa est, & (ut
ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem, quemadmodum Attalus no-
ster dicere solebat, Malitia ipsa maximam partē ueneni sui bibit. Illud aut ueneni quod
serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent. Nō est huic simile, hoc ha-
bentibus pessimum est. Torquet ingratus se & macerat, odit quae accepit, quia redditu-
rus est, & extenuat. Iniurias uero dilatat atq; auget. Quid autem eo miserius, cui benefi-
cia excidunt, haerent iniuriae. At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsa
cōmendat, & se assidua eius cōmemoratiōe delectat. Malis una uoluptas est, & haec bre-
uis, dum accipiunt beneficia, ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perhen-
ne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat, quod immortalis est & assiduum. Il-
la contemnit quibus laesus est, nec obliuiscitur per negligentiam, sed uolens. Non uertit
omnia in peius, sed nec quaerit, cui imputet casum. Et peccata hominum ad fortunam po-
tius referit. Non calumniatur uerba, nec uultus. Quicquid accidit, benigne interpretari
do leuat. Non offensae potius, quā beneficij meminit, quantum potest in priore ac melio-
re se memoria detinet. Nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefa-
cta praecedant, & manifestum etiam contuenti discrimen est. Tunc quoque in hoc duntaxat,
ut talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cum beneficio par
est iniuria, aliquid in animo beniuolentiae remanet. Quemadmodum reus sententijs pa-
ribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinatur in melius. Sic ani-
mus sapientis, ubi paria maleficij merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet
uelle debere. Et hoc facit quod qui post tabulas accepto quidem praestauerant usu-
ram, Vel hi remittunt, uel tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, ni-
si contemplerit ista, propter quae uulgus insanit. Si referre uis gratiam, & in exilium
eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda aegestas, & ipsa innocentia saepe ma-
culanda, indignisq; obijciendis rumoribus, non paruo sibi constat homo gratus. Nihil
charius aestimamus, quā beneficium, quod diu petimus, nihil uilius, cum acceperimus. Quae
ris quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat. Cupiditas accipiendorum. Co-
gitamus non quid impetratum, sed quid petendum sit. Abstrahunt a recto, diuitia, ho-
nores, potentia, & caetera, quae opinioe nostra chara sunt, precio suo uilia. Nescimus aesti-
mare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura, deliberandum est. Nihil habet
ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa cōse-
uimus. Non enim quia concupiscenda sunt laudantur, sed concupiscuntur, quia lauda-
ta sunt. Et cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit publicus.
Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato
animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes, con-
damabunt. In hoc bonis malisque conueniet, erunt qui uoluptates laudet, erunt qui labo-
res malint

res malint, Erunt qui dolorem maximum malum dicant, Erunt qui ne malum quidem appellent, diuitias aliquis ad summū bonum admittet. Alius illas dicit humana malo ut te reperas, nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non inuenit. In tanta iudiciorum diuersitate referendam bene merētibus gratiam, omnes uno tibi (quod aiunt) orē affirmabant. In hoc tam discors turba consentiet, cum interim iniurias pro beneficijs red dimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo pductus est furor, ut perniciosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe non reddere, non uult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti, non repeto, non exigo profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, q̄ me beneficij uiolati pude re. Vale,

EPISTOLA LXXXIII. De inerti quiete uel ocio, & de morte, quod licet speciem habeat mali, non tamen est malum, neq; bonum.

DEsij iam de te esse sollicitus, quem (inquis) deorum sponforem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amator. In tuto pars tui melior est, potest fortuna tibi iniuriam facere, quod ad rem magis pertinet, non tamen meo ne tu facias tibi. I, qua ire cepisti, & in isto te uitae habitu compone, placide, non molliter. Male mihi esse malo, q̄ molliter. Nunc sic excipe quemadmodum a populo solet dici, dure, aspere, laboriose, audire solemus sic quorundam uitam laudari, quibus inuidetur. Molliter uiuit, hoc dicunt molles est. Paulatim enim effeminatur animus, atq; in similitudine oej sui & pigricia, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? uiro non uel obrigescere fatius est? Deinde delicati timent mortem, cui uitam suam fecere similem. Multum interest inter ocium, & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est uel sic iacere, q̄ & istis officiorum uerticibus uoluntari? utraq; res detestabilis est, & contractio, & torpor, puto aequae qui in odoribus iacet, mortuus est, q̄ qui rapitur unco. Ocium sine literis mors est, & hominis uiui sepultura. Quid deniq; prodest secessisse, tanq; non trans maria nos sollicitudinū causae persequantur? Quae latebra est, in quam nō intret metus mortis? Quae tam emunita & in altum subducta uitae quies, quem non dolor terret? Quocumq; te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quae circumcūnt nos, quae aut fallant, aut urgeant. Multa intus, quae in media solitudine exaestuāt. Philosophia circumdanda est inexplugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacescitum non transit. In superabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua uendicat, infra illum omne telum cadit. Non habet (ut putamus) fortuna longas manus. Neminem occupat, nisi haerentem sibi. Itaq; quantum possumus, ab illo resiliamus, quod sola praestabit sui naturae conditio. Sciat quo iturus sit, unde ortus, quod illi bonum, quod malum sit, quid perat, quid deuitet, quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit infania, timorum saeuitia compescitur. Haec quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse. Sed cum securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna uerba excidunt, cum tortor poposcit manum, cum mors propius accessit, possis illi dicere, facile prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabile esse dicebas. Ecce mors, contra quam multa animose locutus es, sonant flagella, gladius micat. Nunc opus est animis Enaeae, nunc pectore firmo. Faciet autem illud firmum assidua meditatio, si non uerba exercueris, sed animū, si contra mortem te preparaueris, aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui caillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim Lucili uirorū optime ridere ineptias Gracas, quas nondum (quibus mirer) excussisti. Zeno noster hac collectione utitur, nullum malum gloriosum est. Mors autem gloriosa est, mors ergo nō est malum, profecisti, liberatus sum metu. Post hoc non dubitabo porrigere ceruicem, non uis seuerius loqui, sed morituro risum mouere. Non me hercule facile tibi dixerim, utrum in eptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit, mortis metum extinguere, an qui hoc tanq; ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem contrariam opposuit ex eo natam, q̄ mortem inter indifferentia ponimus, quae ad ἰσοποία Graeci uocant. Nihil, inquit, in differēs gloriosum est

riosum est. Mors autem gloriosum est, ergo mors non est indifferens. Hac interrogatio uides ubi obrepit, mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est. Concedo tibi, ita ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia, tanquam indifferentia esse dico, id est, nec bona nec mala, morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem, nihil horū per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed quenquam non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abtulit animum, q̄ conturbauit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa, sed quicquid uirtus ex illis adiit, tractauitq; honestū & gloriosum facit, illa in medio posita sunt. Interest, utrum malicia illi an uirtus manum admouerit. Mors enim in illa quae in Cato periturus mortis moras peteret, ad exonerandum uentrem fecerit, & euocatus ad mortem iussusq; praebere ceruicem. Praebebo, inquit, ita uiuam, pene adiecit uel sub Antonio. O hominem dignum, qui uitae dederetur. Sed, ut coeperam dicere, ut des ipsam mortem nec malum esse nec bonum. Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, uirtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, diuities, moribus, formae, honoribus, regno, & contra morti, exilio, male ualitudini, doloribus, quaeq; alia aut minus aut magis pertinimus, aut malicia, aut uirtus dat boni uel mali nomen, massa per se nec calida nec frigida est. In fornacem coniecta concauit. In aquam remissa refrigit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est uirtus & animus extrema contemns. Est & horum Lucili quae appellamus mediam, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pariter habeas. Mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conferuandiq; se insita uoluntas, aequae aspernatio dissolutio, quia uidetur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoq; res morti nos alienat, quod haec iam nouimus. Illa ad quae transiuntur sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaq; etiam si indifferens mors est, nō tamen inter ea est, quae facile negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessusq; patiatur, mors contemni debet, magis q̄ solet, multa enim de illa credimus. Multorum ingenijs certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor orci ossa super recubans antro semel a cruento. Aeternū latrans exanguis terreat umbras. Sed etiam cum persuaseris istas fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeat, subit alius metus. Aequae enim timet, ne apud inferos sint, q̄ ne nullq;. His aduersantibus quae nobis infudit longa persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanae, quae nunquam ad uirtutem exurgeret, si mortem malum esse crederet. Exurgeret, si putabit indifferens esse? Non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id, quod malum iudicat, pigre ueniet & cunctanter. Non est autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. Nihil facit uirtus, quia necesse est. Adhuc nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus animus incubuit, atq; affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quae peruenire tanti sit deuorata unius mali patientia. Dissident inter se iudicia facientes. Hinc est, quod iubeat proposita perficere, illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fugiat. Igitur in diuersa distrahatur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordati animo decreta peragat, non timet quod facit. Tu ne cade malis, sed contra audenter ito. Qua tua te fortuna sinet. Non ibis audacior, si mala illa esse credideris. Extimendum hoc e pectore est, i aliquem haesitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem uideri uolunt Zenonis

A 4 interrogatione

*
†Vide num legendū sit externa.

†Vide num legendū sit alioqui.

interrogationem ueram esse, fallacem autem alteram & falsam, quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificij ueterinosissimi nodos, totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perducit alius respondet, aliud putat. Pro ueritate simplicius agendum est, contra metum fortius. Hæc ipsa quæ uoluntur ab illis, soluere malum & expedere, ut persuadeam, non ut imponam, in aciem educitur exercitum pro coniugibus, ac liberis mortem obtitutum quomodo exhortabitur: Do tibi Fabios, totum reipublicæ bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermophylarum angustijs positos, nec uictoriam sperant, nec reditum. Ille locus illis sepulchrum futurus est, quem admodum exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corporibus excipiant, & uita potius quæ loco cedant. Dices quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est, mors ergo non malum. O efficacem contionem. Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, & statim mori. At ille Leonidas quæ fortiter illos allocutus est. Sic (inquit) commilitones prandete, tanquam apud inferos cœnaturi, non in ore creuit elibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium processerunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est. Ire commilitones illo necesse est, unde redire non est necesse. Vides quæ simplex & imperiosa uirtus sit, quem mortalium circumscriptioes nostræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt. Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quæ cum aliquo grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces malum non esse? Quomodo opinionis totius aui, quibus protinus infantia imbuuntur, euincas? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ? Quid dices, quo inflammati in media pericula irruant, qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenij uiribus obnixam contra te persuasio nem humani generis auertis? Verba mihi captiosa componis, & interrogatiunculas neccis, magnis telis, magna portenta feriuntur. Serpentem illum in Africa læuam, & Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt. Ne phiton quidem uulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro uastitate corporis solidi, ferrum & quicquid humanæ torserant manus, resiceret. Molaribus demum fracta faxis est, & aduersus mortem tu tam minuta iacularis. Subula leonem excipis. Acuta sunt ista, quæ dicis. Nihil est acutius arista. Quædã inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddidit. Vale.

Libri undecimi epistolarum finis.

LVCII ANNEI SENECAE EPISTOLARVM AD LV/
CILIVM LIBER DVODECIMVS.

EPISTOLA. LXXXIII. De statu senectutis, & de frugali conuersatione sua. Et de ebrietate. Primum aliorum, deinde suam ponens sententiam.

INGVLOS dies, & quidem totos indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe uiuendum est, tanquam in conspectu uiuamus, sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intrum prospicere possit, & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil deo clausum est. Interest animis nostris, & cogitationibus medijs interuenit. Sic interuenit dico, non tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine libenter tibi scribam, obseruabo me protinus, & (quod est uilissimum) diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit, quod nemo uitam suam respicit. Quid facturi sumus cogitamus, & id raro quod fecerimus, non cogitamus, atqui consilium futuri ex præterito uenit. Hodiernus

Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit, totus inter stratum lectionemque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum est, hoc nomine ago gratias senecturi, non magno mihi constat, cum me moui lassus sum. Hic autem est exercitationis, etiam fortissimis, finis. Progymnasios meos quaris, unus mihi sufficit, Farius puer (ut scis) amabilis, sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quero, hic quidẽ ait nos eadem Crisim habere, quia utriusque dentes cadunt, sed iam uix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero, uide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallum fit, inter duos itinere diuerso euntes, eodem tempore ille ascendit, ego descendendo, nec ignoras quãto ex his uelocius alterum fiat, mentitus sum. Iam enim ætas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis celsi serit quaris? quod raro cursoribus euenit, Hieran fecimus, ab hac fatigatioe magis quæ exercitatio in frigida descendit. Hoc apud me uocatur parum calida, ille tantus Psychrolutes, qui calendis lanuaris Euripum salutabam, qui anno nono quemadmodum lege re, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in uirginem desilire. Primum ad Tyberim transuli castra, deinde ad hoc solium, quod cura fortissimum sum, & omnia bona fide fuit, sol temperat, non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, & sine mensa prandium. Post quod non sunt lauanda manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam non fuit. Breuissimo somno utor, & quasi interuigilo, satis est mihi uigilare desisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepi clamor, subita aliqua immensa uoce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutunt, nec interrumpunt quidem, fremitum patientissime fero, multæ uoces & in unum confusa, pro fluctu mihi sunt, aut uento syluam uerberante, & cæteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animam adiecerim dicam. Superest ex hesternio mihi cogitatio, quid sibi uoluerint prudentissimi uiri, qui rerum maximarum probationes leuissimas, & perplexas fecerint, quæ ut sint ueræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterere Zenon, uir maximus, huius se cetera fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligit uirum bonum, non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit, uiro autem bono committit. Ergo uir bonus ebrius nõ erit, quemadmodum opposita interrogatio simili derideatur attende. Satis enim est unam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit, uiro autem bono committit, ergo uir bonus non dormit, quo uno modo potest. Possidonium Zenonis nostri causam agit, sed ne sic quidem (ut existimo) agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici. Altero cum aliquis uino grauis est, & impos sui. Altero si solet ebrius fieri, & huic obnoxius uitio est. Hunc a Zenone dici, qui solet fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per uinum eloqui posset, quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum, qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est tunc primus esse, nec habere hoc uitium. Et qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo quod significari uerbo isto, solet, præsertim cum ab homine diligentiam professo ponatur, & uerba examinante. Adijce nunc, quod si hoc intellexit Zenon, & nos intelligere uoluit, ambiguitate uerbi quasi uir locum fraudi, quod faciendum non est, ubi ueritas quaritur. Sed sane si hoc senserit, quod sequitur, falsum est, ei qui solet ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quæ multis militibus, nõ semper sobrijs, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerint. De illa Cæsaris cæde, illius dico, qui supato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum est illi Cymbro quæ C. Cassio. Cassius tota uita aquam bibit. Tullius Cymbre & nimius erat in uino & Scordalus, in hanc rem locutus est ipse. Ego, inquit, quenquæ feram, qui uinum ferre non possum. Sibi quisque nunc non met eos, quibus scit & uinum male credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi referam, ne intercidas. Instruenda est enim uita exæplis illustribus. Non semper cõfugiam ad uetera. L. Piso urbis custos ebrius, ex quo lemel factus fuit, maiorẽ partem noctis in cõuiuio exigebat, usque in horã sextã fere dormiebat, hoc erat eius matutini officij tamen suum (quo tutela urbis cõtinebat) diligentissime administrauit, huic & dicitur Augustus

Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit. Et Tyberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe & suspecta relinqueret & inuisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossium fecit urbis præfectum, uirum grauem, moderatum, sed merum uino, & madentem adeo, ut ex senatu aliquando (in quem e. conuiuio uenerat) oppressus inexcitabili somno tolleretur. Huic tamen Tyberius multa sua manu scripsit, quæ committenda ne ministris quidem suis iudicabat, nullum Cossio aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaq; declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuictus, quemadmodum multo dolia ipsa rumpuntur. Et omne quod in imo iacet, in summam partem uis caloris eiecit, sic uino exæstuante, quicquid in imo iacet, abditum effertur, & prædit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum uino redundare, ita ne secretum quidem, quod suum alienumq; est, pariter effundunt. Sed quis hoc solet accidere, ita & illud solet, ut cum his quos sciamus libentius bibere, de rebus necessarijs delibere. Falsum est ergo hoc, quod patrocinijs loco ponitur, ei qui solet ebrius fieri non dari tacitum, quanto satius est aperte accusare ebrietatem, & uitia eius exponere, quæ etiam tolerabilis homo uitauerit, nedum perfectus ac sapiens, cui satis est sitim extinguere, qui etiam, si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo uidebimus, an sapientis animus nimio uino turbetur, & faciat ebrijs solita. Interim si hoc colligere uis, uirum bonum non debere ebrijs fieri. Cur syllogismis agis? dic q; turpe sit plus sibi ingerere q; capiat, & stomachi sui nõ nosse mensuram, q; multa ebrijs faciant, quibus sobrijs erubescant, Nihil aliud esse ebrietate, q; uoluntariam insaniam. Extendi in plures dies illum ebrijs habitum. Nunquid de furore dubitabis? Nunc quoq; non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum charissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit, & intellecto facinore, mori uoluit. Certe eruit omne uitium ebrietas, & incendit, & deregat, obstantes malis conatibus uerecundiam, remouet. Plures enim pudore peccandi q; bona uoluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animũ nimia uis uini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas uitia, sed protrahit, tunc libidinofus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permissit, tunc impudicus morbum profitetur ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas sæuo, malignitas liuido, omne uitium deregitur & prodit. Adijce illum uernatione sui dubia, & parum explanata uerba, incertos oculos, gradum errantem, uertiginem capitis tecta ipsa mobilia, uelut aliquo turbine circumagente totam domum, stomachi tormenta, cum efferuiscit merum, ac uiscera ipsa distendit, tunc tamen utcumq; tolerabile est, dum illis uis sua est. Quid cum somno uitiat, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta est? Cogita quæ clades ædiderit publica ebrietas, hæc accerrimas gentes bellicosasq; hostibus tradidit. Hæc multorum annorum pertinacia bello defensa mœnia patefecit, hæc cõtumacissimos & iugum reculantes in alienũ egit arbitriũ, hæc inuictas acies mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem tot itinera, tot prælia, tot hyemes, per quas uicta temporum locorumq; difficultate, trãserat tot summa exigente cadentia, tot maria tutum dimiserunt, intemperatã bibendi & ille Hercules ac fatalis cyphus condidit. Quæ gloria est capere multum? cum penes te palma fuerit, & propinationes tuas strati somno ac uomitantes reculauerint, cum superstes toto conuiuio fueris, cum omnes uiceris uirtute magnifica, & nemo tam uincipax fuerit, uinceris a dolio. Marcum Antonium magnum uirum, & ingenij nobilis quæ alia res perdidit, & in externos mores ac uitia non Romana traiecit q; ebrietas? Nec minor uino Cleopatra amor. Hæc illam res hostem reipublica, hæc hostibus suis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cum capita principum ciuitatis cenatã referent, cum inter apparatusissimas epulas lux usq; regales ora ac manus proscriptorũ recognosceret, cum uino grauis, sitiret tamẽ sanguinẽ. Intolerabile erat q; ebrius faciebat, si sobrius faceret, quãto intolerabilius q; hæc ipsa in ebrietate faciebat? fere uinolentiam crudelitas sequitur, ualidat enim exasperaturq; sanitas mētis, quæ admodũ difficile faciunt oculos diuini morbi etiam

Ebrietas uoluntaria est insaniam

Altituilla

etiam ad minimã rãdij solis offensionẽ, ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum sape apud se non sunt cõsuetudine insaniam durata, uitia uino concepta, etiam sine ullo ualent. Dic ergo, quare ebrius non debeat ebrius fieri, deformitatem rei & importunitatẽ ostende, rebus, non uerbis, quod facillimũ est. Proba istas, quæ uoluptates uocantur, ubi transcenderint modum, poenas esse. Nam si illud argumentaueris, sapientem multo uino inebriari, multo & retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit, licet colligas, nec ueneno potato moriturum, nec sopore sumpto dormiturum, nec Elleboro accepto quicquid in uisceribus hærebit, eieciturum, deieciturumq;. Sed si tentantur pedes, lingua nõ constat, quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? Vale.

EPISTOLA. LXXXV. De alteritate lectiois & stili, & quomodo aliorũ dicta per transformationem nostra facere debemus.

Itinera ista quæ segnicem mihi excutunt, & ualitudini meæ pdesse iudico, & studijs. Quare ualitudinem adiuuent, uides, cum pigrum me & negligentẽ corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceo. Studio quare proficit, indicabo. A lectiois recessu. Sunt autem (ut existimo) necessaria. Primũ ne sim me uno contentus, deinde ut cum alijs quæ sita cognouero, tum & de inuictis iudicem, & cogitem de inueniendis. Aliud lectio ingenium, & studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit, nec scribere tantum, nec tantum legere debemus. Altera res constrictabit uires, & exhauriet. De stilo dico, altera soluet ac diluet. Inuicem hoc & illo cõtineandũ est, & alterũ sero temperadum, ut quicquid lectioe collectum est, stilo redigat in corpus. Apes (ut aiunt) debemus imitari, quæ uagantur & flores ad mel faciendum idoneos carpunt. Deinde quicquid artulere, disponunt, ac per fauos digerunt, & (ut Vergilius noster ait) liquetia mella stipant, & dulci distendunt nectare cellas. De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit, an quæ collegerunt in hunc saporẽ, mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutant. Quibusdam enim placet, nõ faciendũ melis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinũ folijs, quod aut ros illius cœli, aut ipsius arundinis humor, dulcis & pigrior gignat. In nostris quoq; herbis uim eãdem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur, & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant conditura & dispositione hanc qualitatem uerti, quæ ex tenerissimis uirentium florentiumq; decerpserint, non sine quodam (ut ita dicam) sermento, quo in unum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, q; de quo agitur adducar, nos quoq; has apes debemus imitari, & quæcumq; ex diuersa lectioe congestissimas, separare, melius enim distincta seruantur. Deinde adhibita ingenij nostri cura & facultate, in unum saporẽ uaria illa libamenta confundere, ut etiam si apparuerit unde sumptum sit, aliud tamen esse q; unde sumptũ est appareat, quod in corpore nostro uidemus, sine ulla opera nostra facere naturam. Alimẽta quæ accepimus q; diuina in sua qualitate perdurant, & solida innant, stomacho onera sunt. At cum ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in uires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia præstemus, ut quæcumq; hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint, sed concoquamus illa, alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus, ut unum quoddam fiat ex multis, sicut unus numerus fit ex singulis, cum minores summas & dissidentes computatio una comprehendit, hoc faciat animus noster. Omnia quibus est adiutus abscondat, ipsum tantum ostendat, quod effecit, etiam si alicuius in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi alius fixerit, similem esse te uolo quomodo filiũ, non quomodo imaginẽ. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelliget cuius imiteris orationẽ? cuius senectias? purto aliquãdo ne intelligi quidẽ posse, si magni uiri, nec enim oibus quæ ex quo uelut exëplaria traxit, formã suã impressit, ut unitatẽ cum illa petant. Non uides q; multorum uocibus chorus constet? unus tamẽ ex omnibus redditur, aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media, accedunt uiris foemina, interponuntur tibiã, singulorum illic latent uoces, omniũ apparent. De choro dico, quem ueteres philosophi nouerant. In comestationibus nostris plus cantorum est, q; in theatris olim spectatorum fuit, cum omnes uias ordo canen-

*

Altitaura

* Altitauræ
Necessarij omnibus
quæ ex quo
uelut exempla
plaria traxit,
formã suã
impressit,
ut unitatẽ
cum illa
petant.

do contentiū impleuit; & cauea uenatoribus cineta est, & ex pulpito omne tibiariū genus organorumq; consonuit, sit cōcentus ex dissonis. Talem animū esse nostrum uolo, ut multa in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit: assidua intentione, si nihil egerimus, nisi ratione sua dente, hanc si audire uolueris, dicit tibi, Relinque ista, iam dudum ad quae discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atq; animi uoluptates, mollitū & eneruant. Relinque ambitum, tumida res est, uana, ueniosa, nullū habet terminū, tā sollicita est, ne quae ante se uideat, q̄ ne se post alium laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autē q̄ miser sit, si is cui inuidetur, & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa rixa salutarium limina, multum habent cōtumeliarum ut intres, plus cum intraueris. Praeteri istos gradus diuitiū, & magno aggreſtu suspensa uestibula. Non in praeupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasq; res & simul amplissimas pete. Quaecunq; uidentur emittit, in rebus humanis, q̄uis puilla sint, & comparatione humillimorum extent, p̄ diffinites tamen & arduos tramites aduentur. Confragosa in fastigiū dignitatis uia est. At si conscendere hunc uerticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te quae p̄ excelsissimis habentur aspicias. Sed tamen uenies ad summa per planum. Vale.

EPISTOLA. LXXXVI. De affectibus animi, quos secundum Peripateticos dicit sapientē temperare posse, non uitare. Et de beatā uitā perfectione.

Alitradu
tione no
stra.

Peperceram tibi dare, & quicquid nodosi adhuc supereat, praeterieram, cōtētus quae si gustum tibi daret, eorum quae a nostris dicuntur, ut probetur uirtus, ad expletam beatam uitam sola satis efficax. Iubes me quicquid est interrogationū aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitarū, comprehendere, quod si facere uolueris, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor hoc me argumentorū genere non delectari. Pudet in aciem descendere, pro Dijs hominibusq; susceptum iudicium armatum. Qui prudens est, & temperans est. Qui temperans est, & constans. Qui constans est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam uitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretetur, tanq̄ imperturbatus dicatur, qui raro perturbat, & modice, non qui nunq̄. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitia, nec frequens, nimius ue in hoc uitio. Illum enim humanam naturam negare, alicuius animi immunem esse tristitia. Sapientem non uinci morore, ceterum tangi, & cetera in hunc modum se cetera suae respondentia, non his tollunt affectus, sed temperant. Quantum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mollissimis latior, & effrenatissimis moderatior, & humillimis maior. Quid si miretur uelocitate suam laudans ad claudos debilesq; respiciēs? Illa uel intacta segetis p̄ summa uolaret Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas, Vel mare p̄ mediū fluctu suspēla tumētī, Ferret iter, celeres nec tingeret aquore plātas. Hae est p̄nicitas p̄ se aestimata, nō quae tardissimorū collatione laudat. Quod si sanū uoces, leuiter febricitatē, nō est bona ualiditudo, mediocritas morbi. Sicut, quit, sapiēs imperturbatus dicit, quō aprina dicitur, nō q̄bus nulla inest duricia granorū, sed quibus minor, fallum est. Non enim diminutione malarum in bono uiro intelligit, sed uacationem, nulla debent esse non parua. Nam si illa sint, crescent, & interim impedient, quomodo oculos maior & perfecta suffusio excaecat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & uelut torrente quodam auferetur, praefertim cum illi non unum affectum, sed uniuersum affectuum coetum relinquis, cū quo coluctetur, sed omnis plus potest, q̄uis mediocrium, turba, q̄ possit unius magni uiolētia. Habet pecuniam cupiditatem, sed modicam, habet ambitionem, sed non concitatam, habet iracundiam, sed placabilem, habet inconstantiam, sed minus uagam ac mobilem, habet libidinem, nō insaniam. Melius cum illo ageretur, qui unum uitium integrum haberet, q̄ cum eo qui leuiora quidē, sed omnia. Deinde nihil interest, q̄ magnus sit affectus, quantumcunq; est, parere necit, consilium non accipit, quemadmodum rationi nullū animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite. Natura em̄ illorum est furda suadenti, sic non sequuntur, non audiunt affectus quantūlicūq; sint. Tigres Leonēq; nūq̄ feritatem exuunt, aliquando submitunt, & cum minime expectaueris, exasperatur toruitas mitigata, nunq̄ bona fide uitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus, si inuita ratione coeperint, inuita perseuerabunt. Facilius est em̄ inuita illorum prohibere, q̄ impetum regere. Falsa est utiq; ista mediocritas & inutilis, eodē loco habenda, quo si quis diceret modice insanendum, modice egrotandum, sola uirtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentū, facilius sustuleris illa, q̄ reueris. Nunquid dubium est, quin uitia mentis humanae inueterata & dura (quae morbos uocamus) immoderata sint, ut auaricia, ut crudelitas, & nocentia, impietas, ergo immoderati sunt & affectus, ab his em̄ ad illa trāstatur. Deinde si das aliquid iuris tristitia, timori, cupiditati, ceterisq; moribus prauis, non erunt in nostra potestate, quare, quia extra hos sunt, quibus irritantur. Itaq; crescent prout magnas habuerunt minores ue causas, quibus concitentur, maior erit timor, si plus quo exterreuerit, aut propius, appexerit, acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est quanti sint, si ipsi permixti incipere, cum causis suis crescent, tantiq; erūt, quanto fient. Adijce nunc, quod ista q̄tumuis exi qua sint, in maius excedunt. Nunq̄ permixta seruant modum, q̄uis leuia inuita morborum, serpunt & egra corpora minima interdum mergit accessio. Illud uero cuius demētia est, credere, quarū rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt earū nostri esse arbitrij terminos, quomodo ad id finiendum satis ualeo, ad quod prohibendū parum ualui, cum facilius sit excludere, q̄ admissa comprimere. Quidā ita distinxerunt, ut dicerent, temperans ac prudens positione quidem mentis & habitu tranquillus est, eue tu non est, nam quantum ad habitū mentis suae, non perturbatur, nec contristatur, nec timet, sed multa extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbatione afferant, tale est quod uolunt dicere. Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando & timidū quidem non esse timere tamen aliquando, id est, uitio timoris carere affectu non carere. Quod si recipit usu frequenti, timor transit in uitium, & ira in animum admissa habitū illum iraarentis animi reterit. Praeterea si non cōtemnit uenientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundem erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate cunctanter exhibit & animo recedente. Non cadit autem in sapientem haec diuersitas mentis. Illud praeterea iudico obseruandum, nec duo quae seperatim probanda sunt, misceamus, per se em̄ colligitur, unum bonū esse quod honestum, per se rursus ad uitam beatam satis esse uirtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes cōcedunt ad beate uiuendum sufficere uirtutem, e contrario non remittetur? Si beatum sola uirtus facit, unum bonum esse, quod honestum est. Zenocrates & Spseusippus putant beatum uel sola uirtute fieri posse, non tamen unum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoq; iudicat cum uirtutem habeat, beatum esse, sed ipsam uirtutem non satis esse ad beatam uitam, quia beatū efficiat uoluptas, quae ex uirtute est, non ipsa uirtus, inepta distinctio. Idem enim negat nunq̄ uirtutem esse sine uoluptate, ita si ei iuncta semper est, atq; inseparabilis, & sola satis est, habet enim secum uoluptatē, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum uel sola uirtute, non futurum autem perfecte beatum, quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim uita bonum in se perfectū habet inexuperabile, quod si est, perfecta beata est. Si deorum uita nihil habet maius aut melius, beata autem uita diuina est, nihil habet in quod amplius possit atrolli. Praeterea si beata uita nullus est indigens, omnis beata uita perfecta est, eadem quae est, & beata, & beatissima. Nunquid dubitas quin beata uita summum bonum sit, ergo si summum bonū habet, summe beata est, quemadmodum summum adiectionem non recipit (Quid enim supra summum erit) ita ne beata quidem uita, quae sine summo bono non est. Quae si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies, cum summum bonum intelligam quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus q̄ alius sequitur, ut hic alterius uitam beatioris magis concupiscat, q̄ suam, beatus autē

mal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite. Natura em̄ illorum est furda suadenti, sic non sequuntur, non audiunt affectus quantūlicūq; sint. Tigres Leonēq; nūq̄ feritatem exuunt, aliquando submitunt, & cum minime expectaueris, exasperatur toruitas mitigata, nunq̄ bona fide uitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus, si inuita ratione coeperint, inuita perseuerabunt. Facilius est em̄ inuita illorum prohibere, q̄ impetum regere. Falsa est utiq; ista mediocritas & inutilis, eodē loco habenda, quo si quis diceret modice insanendum, modice egrotandum, sola uirtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentū, facilius sustuleris illa, q̄ reueris. Nunquid dubium est, quin uitia mentis humanae inueterata & dura (quae morbos uocamus) immoderata sint, ut auaricia, ut crudelitas, & nocentia, impietas, ergo immoderati sunt & affectus, ab his em̄ ad illa trāstatur. Deinde si das aliquid iuris tristitia, timori, cupiditati, ceterisq; moribus prauis, non erunt in nostra potestate, quare, quia extra hos sunt, quibus irritantur. Itaq; crescent prout magnas habuerunt minores ue causas, quibus concitentur, maior erit timor, si plus quo exterreuerit, aut propius, appexerit, acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est quanti sint, si ipsi permixti incipere, cum causis suis crescent, tantiq; erūt, quanto fient. Adijce nunc, quod ista q̄tumuis exi qua sint, in maius excedunt. Nunq̄ permixta seruant modum, q̄uis leuia inuita morborum, serpunt & egra corpora minima interdum mergit accessio. Illud uero cuius demētia est, credere, quarū rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt earū nostri esse arbitrij terminos, quomodo ad id finiendum satis ualeo, ad quod prohibendū parum ualui, cum facilius sit excludere, q̄ admissa comprimere. Quidā ita distinxerunt, ut dicerent, temperans ac prudens positione quidem mentis & habitu tranquillus est, eue tu non est, nam quantum ad habitū mentis suae, non perturbatur, nec contristatur, nec timet, sed multa extrinsecus causae incidunt, quae illi perturbatione afferant, tale est quod uolunt dicere. Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando & timidū quidem non esse timere tamen aliquando, id est, uitio timoris carere affectu non carere. Quod si recipit usu frequenti, timor transit in uitium, & ira in animum admissa habitū illum iraarentis animi reterit. Praeterea si non cōtemnit uenientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundem erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate cunctanter exhibit & animo recedente. Non cadit autem in sapientem haec diuersitas mentis. Illud praeterea iudico obseruandum, nec duo quae seperatim probanda sunt, misceamus, per se em̄ colligitur, unum bonū esse quod honestum, per se rursus ad uitam beatam satis esse uirtutem. Si unum bonum est, quod honestum, omnes cōcedunt ad beate uiuendum sufficere uirtutem, e contrario non remittetur? Si beatum sola uirtus facit, unum bonum esse, quod honestum est. Zenocrates & Spseusippus putant beatum uel sola uirtute fieri posse, non tamen unum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoq; iudicat cum uirtutem habeat, beatum esse, sed ipsam uirtutem non satis esse ad beatam uitam, quia beatū efficiat uoluptas, quae ex uirtute est, non ipsa uirtus, inepta distinctio. Idem enim negat nunq̄ uirtutem esse sine uoluptate, ita si ei iuncta semper est, atq; inseparabilis, & sola satis est, habet enim secum uoluptatē, sine qua non est, etiam cum sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur beatum quidem futurum uel sola uirtute, non futurum autem perfecte beatum, quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim uita bonum in se perfectū habet inexuperabile, quod si est, perfecta beata est. Si deorum uita nihil habet maius aut melius, beata autem uita diuina est, nihil habet in quod amplius possit atrolli. Praeterea si beata uita nullus est indigens, omnis beata uita perfecta est, eadem quae est, & beata, & beatissima. Nunquid dubitas quin beata uita summum bonum sit, ergo si summum bonū habet, summe beata est, quemadmodum summum adiectionem non recipit (Quid enim supra summum erit) ita ne beata quidem uita, quae sine summo bono non est. Quae si aliquem magis beatum induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies, cum summum bonum intelligam quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus q̄ alius sequitur, ut hic alterius uitam beatioris magis concupiscat, q̄ suam, beatus autē

B nihil

nihil suae praefert, utrumlibet ex his incredibile est, aut aliquid beato restare, quod esse quod est malit, aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtque enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiam nunc potest, imo qui debet: dicam quid sit, ex quo ueniat hic error, nesciunt beatam uitam unam esse, in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa & breuis, diffusa & angustior, in multa loca, multaque partes distributa, & in unum coacta, qui illam numero aestimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata uita eximium? quod plena est, finis (ut puto) edendi bibendique facietas est, hic plus edit, ille minus. Quid refert: uterque iam satur est, hic plus bibit, ille minus, quid refert? uterque non sitit, hic pluribus annis uixit, hic paucioribus. Nihil interest, si tam illum multi anni beatus fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum uocas, non est beatus, non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est, qui sine timore est, sine tristitia est, qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum haec interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, fallam nos rem & conuersam pro confessam iudicare, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo, inquit, fortis imminet mala non timebit? Istud dementis alienatiq; non fortis est. Ille uero (inquit) moderatissime timet, sed in totum extra metum non est. Qui haec dicunt, rursus in idem reuoluuntur, ut illis uirtutum loco sint minora uirtuta; nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malicia, sed leuiore uexatur, at enim dementem puto qui mala imminetia non extimescit, uerum est quod dicis, si mala sunt, sed si scit mala illa non esse, & unam tantum turpitudinem malum iudicat, debet securae pericula aspicere, & alijs timenda contemnere, aut si stulti & amentis est mala non timere quo quis prudentior est, hoc timebit magis, ut uobis (inquit) uidetur, praebebit se pericululis fortis: minime, non timebit illa, sed uitabit, cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo (inquit) mortem, uincula, ignes, alia tela fortunae non timebit? non, scit enim illa non esse mala, sed uideri, omnia ista humanae uitae formidines putat, describe captiuitate, uerbera, cathenas, egestatem, & membrorum lacerationes, uel per morbum, uel per iniuriam & quicquid aliud attuleris inter Lymphaticos metus numerata. Ista timidus timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nostra sponte ueniendum est? Quaris quod sit malum? cedere his quae mala uocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patientia sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis iugum imponunt, non dubitent quid conueniret forti uiro, si scirent quid esset fortitudo. Non enim in consultata temeritas, nec periculorum amor, nec formidabili appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit, diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eade patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus uiri fortis, si pars subinde, alia atque alia suffodit, si uiscera sua in sinu suo uidit, si ex interuallo quo magis tormenta sentiat repetitur, & per siccata uiscera, recens dimittitur sanguis, non timere istum tu dices, non dolere? iste uero dolet. Sensum enim hominis nulla exiit uirtus, sed non timet, inuictus ex alto dolores suos spectat. Quaris quis tunc animus illi sit? quia egrum amicum ad hortantibus quod malum est, nocet, quod nocet deteriore facit. Dolor & paupertas deteriotem non faciunt, ergo mala non sunt, falsum est inquit, quod proponitur, non enim si quid nocet, etiam deteriore facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriore facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent, Deteriore fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum, deteriore illum in arte sua non fieri, in opere fieri quibus Peripateticus, ergo (inquit) & sapientem deteriore facit paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit, uirtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impedit, hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio & sapientis. Huic enim propositum est in uita agenda, non utique quod tenat efficere, sed omnia recta facere. Gubernatori propositum est utique nauem in portum perducere. Artes minime sunt, praestare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectorum est. Artes feruiunt uita, Sapientia imperat, Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriore ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitate

Alit. i. uind/
carc.

Alit. i. debere.

*

*

non felicitatem promissit, sed utilem operam, & nauis regenda scientiam, haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita uis obstitit, qui hoc potuit dicere. Neptune nunquam hanc nauem, nisi rectam Arti satisfecit, tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo, inquit, non nocet gubernatori ea res, quae illum tenere portum uetat? quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet & exarnat, non tamquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet, alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat, tranquilla enim (ut aiunt) quilibet gubernator est, nauigio ista obstant, non rectori eius, quia rector est. Duas personas habet gubernator, Alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, qua ipse quoque uector est, Alteram propriam, qua gubernator est, tempestas tanquam uectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos uehit pertinet, quomodo medici ars ad eos quos curat, commune bonum est, & eorum cum quibus uiuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse noceat, cuius ministerium alijs promissum tempestate impeditur. Sapientia non nocet ut paupertate, non a dolore, non ab alijs tempestatibus uita, non enim prohibetur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia, ipse semper in actu est, in effectu tunc maximus, cum illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiae negotium agit, quem diximus & alienum bonum esse, & suum. Praeterea ne alijs quidem tunc prodesse prohibetur, cum illum aliqua necessitates praerunt, propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda res publica sit. At illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas, per totam uitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibet. Ad utroque casus aptus est, bonorum rector est, malorum uictor. Sic, inquam, se exercuit, ut uirtute tam in secundis quam in aduersis exhiberet, nec materiam eius, sed ipsam intueretur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud imperitos auertit & praecipites agit prohibet, tu illum premi putas malis, utitur, non ex eorum tantum Phidias sciebat facere simulacra, faciebat ex aere, si marmor illi, si adhuc uiliore materia obtulisset, fecisset quae le ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens uirtutem si licebit in diuitijs explicabit. Si minus, in paupertate, si poterit, in patria, si minus, in exilio, si poterit, imperator, si minus, miles, si poterit, integer, si minus, debilis, quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui saeuissima animalia & ad occursum expauescentia hominem cogant pati sub iugum, nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur Tigridum suus custos, Elephantum minimus & Aethiops iubet subsidere in genua, ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, ubique horrenda, cum ad hunc peruenerit, mansueti sunt. Vale.

Libri duodecimi epistolarum finis

LVCII ANNEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTOLARVM LIBER TREDECIMVS.

EPISTOLA LXXXVI. Exemplo Scipionis utens, notat balnearum luxuriam, subiciens de facionibus & infacionibus quadam oblectabilia senescenti.

N ipsa Scipionis Africani uilla iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quae sepulchrum esse tanti uiri suspicor, animam quidem eius in coelum, ex quo erat redisse persuadeo mihi, non quia magnos exercitus duxit (Hos enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam eius moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, cum reliquit patriam, quam cum defendit, aut Scipio Romae deesse debebat, aut Roma in libertate. Nihil, inquit, uolo derogare legibus, nihil institutis, aequum inter omnes ciues ius sit, utere sine me beneficio meo patria, causa tibi libertatis fui, ero & argumentum ex eo, si plus, quam tibi expedit creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? in

B 2 exilium

propo. uita

Alit exterr/
tia
Alit docent
Alit & care/
ra. Sed mihi
magis placet
ubicq;

Alit arca

exilium uoluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit: eo perducta res erat, ut aut libertas Scipionis, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaq; dedit locum legibus, & se Litem receptam, tam suum exilium Rep. imputaturus, q̄ Hannibali. Vidi uillam struam lapide quadrato, murum circūdatum sylua, turres quoq; in propugnaculum uilla utrimq; subrectas. Cisternam edificijs ac uiridibus subditam, quæ sufficere in usum uel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua, non uidebatur maioribus nostris calidum, nisi obscurum. Magna ergo me uoluptas subit cōtemplantē mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluet corpus laboribus rusticis fessum, exercebat enim opere se terramq; (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum uile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat: pauper sibi uidetur ac sordidus, nisi parietes magnis & præciosis orbitibus refulerint, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint, nisi illis undiq; operosa & in picturæ modum uariata circumcilio prætexatur, nisi uitro condatur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculo templo, piscinas nostras circumdederit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aqua argentea epitomia fuderint, & adhuc plebeias fistulas loquor, quid cū ad balnea libertinorum peruenero: quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentis, sed in ornamentum positarum impense causa: quantum aquarum per gradus cum fragore labentium: Eo delictarum peruenuimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minima sunt rimæ, magis q̄ fenestræ, muro lapide excæta, ut sine iniuria munimentum lumen dederent. At nunc blastaria uocant balnea, si qua non ita aperta sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi & lauantur simul & colorantur, nisi ex folio agros & maria prospiciunt. Itaq; quæ cōcursum & admirationem habuerant cum dedicarentur, & in antiquorum numerum reiciuntur, cum aliquod noui luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec ullo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadratoria, & in usum non in oblectamenta repta: Non suffundebatur aqua, nec recens semper uelut ex calido fonte currebat, nec referre credebant in quam perlucida fordes deponerent. Sed, dii boni, quam iuuabat illa balnea intrare obscura, & gregali tectorio inducta, quæ scires Catonem tibi dilem aut Fabium Maximum, aut ex Cornelij aliquem manu sua temperasse. Nam hoc quoq; nobilissimi adiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabat, exigentibus mundicias & uilem ac salubrem temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta est, similis incendio, adeo quidem ut conuictum in aliquo scelere seruum, uitium lauari oporteat, nihil mihi uidetur iam interesse, ardeat balneum an caleat. Quanta nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat, quod non in multa luce decoquabatur, & spectabat, ut in balneo coqueretur: O hominem calamitosum, nescit uiuere, non pacata aqua lauabatur, sed sæpe turbida, & cum plueret uehementius, pene lutulenta, Nec multum eius intererat an sic lauaretur, ueniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quotiandam futuras uoces credis: non inuideo Scipioni, uere in exilio uixit, qui sic lauabatur, immo si scias, non quotidie lauabatur. Nam (ut aiunt) qui priscos mores uerbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluiebant, quæ scilicet sordes opere collegerat. Cayterū toti mundinis lauabatur. Hoc loco dicit aliquis, liquet inmundissimos fuisse. Quid putas, illo soluisse maliciam labore uirum: postq̄ munda balnea inuenta sunt, spurciores sunt, descripturus infamem nimis notabilem delictijs Horatius Flaccus quid ait: Pausillus Rufillus olet, dares nunc Ruccillum, proinde esset ac si hircum oleret Gorgonij loco esset, quem idem Horatius buccillo opposuit. Parum est summere unguentum, nisi bis die terq; renouetur, ne euanescat in corpore. Quid quod odore tanquam suo gloriantur: Hæc si tibi nimium tristia uidebuntur, uilla imputabis, in qua didici ab Aegialo diligentissimo patrefamilia. (Is enim huius agri possessor est) quauis uetus arbutum posse transferri, Hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non oliuetum altius ponit, quod uidi illud arborum trimum & quadrimū fastidientī fructus autumno deponere.

deponere. Te quoq; proteget illa quæ tarda uenit seris factura nepotibus umbram, ut ait Vergilius noster, qui non quid uerissime, sed quid decentissime diceretur, aspexit. Nec agricolas docere uoluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi necesse fuit deprehendere, ascribā. Vere fabis satio est, tūc iam quoq; medica putres Accipiunt sulci, & milio uenit annua cura, annuo tempore, ista ponenda sunt, & an utriusq; uerna sit satio, hinc estimes licet. Iunius mensis est quo tibi scribo, iam proclius in Iulium. Eodem die uidi fabam merentes, milium ferentes. Ad oliuetū reuertor, quod uidi duobus modis dispositum. Magnarum arborum truncos circūcis ramis ad unum redactis pedem, cum rapo suo transfuit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illæ pependerant, hoc fimo tinctum in scrobe demisit, deinde terram non aggressit tantum, sed calcauit & pressit, negat quicq; esse hac (ut ait positio) ne) efficacius, uidelicet frigus excludit & uentum, minus prætere mouetur, & ob hoc nascentes radices prodire patitur, ac solū apprehendere quas necesse est, cæteras adhuc & præcario hærentes, leuis quoq; releuat agitatio, parum autem arboris ante q̄ obruat radix, ex omni em materia quæ nudata est (ut ait) exeunt radices nouæ. Nō plures aut sup̄ terrā eminare debet trūcus, q̄ tres aut quatuor pedes statim em ab imo uestietur, nec magna pars quemadmodum in oliuetis ueteribus arida & retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse nouellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt, sed cum tanq̄ a planta proccesserint, nihil habent in se horridum, nec triste. Illud etiam nunc uidi, uitem ex arbutio suo annosam transferri, huius capillamenta quoq; (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda uitis, ut etiam ex corpore radicecat. Et uidi non tantum mense Februario positas, sed & iā Marcio exacto tenent, & complexæ sunt non suas ulmos. Omnes autem istas arbores, quæ (ut ita dicam) grandis copia sunt, ait, aqua adiuuandas cisternina, quæ si prodest, habemus pluuiam in nostra potestate. Plura te docere non cogito, ne quemadmodum Aegialus noster me sibi aduersarium parauit, sic ego parem te mihi. Vale.

EPISTOLA LXXXVII. Exemplo sui & Catonis ad frugalitatem hortatur, annectens contra Peripateticos disputationē de fortuitis.

NAufragium anteq̄ nauim ascenderem feci, quomodo acciderit, non adijcio, ne & hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum, quorum nullū esse falsum, nec tam mirabile q̄ prima facie uidetur, cum uolueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, q̄ multa haberemus superuacua, & q̄ cū facili iudicio possemus deponere quæ si quādo necessitas abstulit, nō sentimur ablata. Cū paucissimis seruis, quos unū capere uehiculū potuit, sine ullis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimū agimus. Culcita in terra iacet, ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertoriū facta est. De prandio nihil detrahi potuit, paratum fuit non magis hora nuscq; sine caricis, nuscq; sine pugillaribus. Illæ si panem habeo, pro pulmentario sunt, si non, pro pane, quotidie mihi annum nouum faciūt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus & animi magnitudine, qui nūq̄ maior est, q̄ ubi aliena se posuit, & fecit sibi pacem, nihil timendo, fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum rusticum est. Multa uiuere se ambulando restantur, multo exalceatus non propter astatem, uix a me obtineo, ut hoc uehiculū uelim uideri meum. Durat adhuc peruersa recti uerecundia, quotiens in aliquem comitatum lauciorē incidimus inuitus erubescit, quod argumentum est ista quæ probo, quæ laudo, nondū habere certam sedem & immobilem. Qui sordido uehiculo erubescit, precioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc cyro opinionones uiatorum, cōtra totius generis humani opiniones mittenda uox erat, insanitij, erratis, stupetis ad sit peruacua, neminem aestimatis suo. Cum ad patrimonij uentum est, diligentissimi comitatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniā credituri estis, aut bene

B 3 ficia. Nam

Art cōtinere

*

Art fidem

Alit. Itu dices

ficia. Nam hæc quoq; iam expensa fertis, late possidet, sed multum debet, habet domi formosam, sed alienis nummis paratam, familiam nemo cito speciosiorum pro dicit, sed nominibus non respondet. Si creditori soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoq; facere debetis, excutere quantum proprii quisq; habeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in uia cum sequitur, quia in oibus prouincijs arat, quia magnus calendarij liber uoluitur, quia tantum suburbanij agri possidet, quantum inuidiole in desertis Apulia possideret: & cum omnia dixeris, pauper est, quare? quia debet, quantum inquis? omnia, nisi forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumperit. Quid ad rem pertinent mula saginata, unius omnes coloris? Quid ista uehicula celata? Infroenati ostro, alipedes, pictisq; tapetis, Aurea pectoribus demissa monilia pendet, Teætæ auro fuluum mandit sub dentibus aurum. Ista nec dominum meliore possunt facere, nec malum. M. Cato Censorius (quæ tam necessarij Romano populo hercule, pfiunt nasci quæ Scipionæ. Alter enim cū hostibus nostris bellum, alter cū moribus gessit) Cantherio uehebat, & Hippoperis quidæ impositis, ut secum utilia portaret. O quæ cuperem illi nō occurrere aliquem ex his troilus in uia diuitibus, cur/fores & Numidas & multum ante se pulueris agentē, hic sine dubio cultior imitatorq; quam. M. Cato uideretur. Hic inter illos apparatus delicatus cum maxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat faculi decus imperatorem triumphalem Censorium (& quod super omnia hæc est) Catonem uno caballo esse contentum, & ne toto quidem. Partem enim sarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant. Ita non omnibus obæsis manibus & asturconibus & colutarijs præferres unicum illum equum ab ipso Catone descriptum? uideo non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaq; conticescam quantum ad ista quæ sine dubio talia diuinant futura, qualia nunc sunt qui primus appellauit impedimēta, nunc uolo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad uirtutem pertinentes, quam satisfacere, uita beatæ contendimus. Quod bonum est bonos facit. Nam & in arte musica quod bonum est facit musicum. Fortuita bonum non faciunt, ergo non sunt bona. Aduersus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus falsum esse dicant, ab eo, inquit, quod est bonum non utiq; fiunt boni. In musica est aliquid bonum tanquam tibia, aut corda, aut organum aliquid aptatum ad usus canendi. Nihil tamen horum facit musicum, hic respondebimus, non intelligitis quomodo posuerimus quod bonum est musico? nō enim id dicimus quod instituit musicum, sed quod facit, tu ad suppellectilem artis, non ad artem uenis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utiq; musicum faciet, etiam nunc facere his me planius uolo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur, altero quo effectus musici adiuuatur, Altero quo ars ad effectum pertinet instrumenta, Tibiæ, & organa, & cordæ, ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis, uti forsitan non potest arte, hoc nō est æque duplex in homine, idem enim bonum & hominis & uitæ, quod contemptissimum cuiq; contingere ac turpissimo potest, non bonum est. Opes autem & lenoni, & lanistæ contingunt, ergo non sunt bona, falsum est, inquit, quod proponitur. Nam in grammatica & in arte medendi, aut gubernandi, uidebimus bona humilissimis quibusq; contingere, sed istæ artes non sunt magnitudinem animi professæ, nō conflurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. Virtus extollit hominem & supra cara mortalibus collocat nec ea quæ bona, nec ea quæ mala uocantur, nec cupit nimis, nec expauescit. Chelidon unus ex Cleopatre mollibus patrimonium grande possedit, nuper natalis tam improbæ linguæ quam impura, in cuius ore scemina purgabantur & multorum hæres fuit, & multos habuit hæres. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam inspurcauit, quæ sic in quosdam homines quomodo denarius in cloacam cadit. Virtus super ista consistit, suo ære censetur, nihil ex istis quolibet incurrentibus bonum indicat.

bonum indicat, medicina & gubernatio nō interdicit sibi ac suis, admirationem talium rerum. Qui non est uir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest gramaticus, tam me hercules quam coquus, cui contingit habere non quolibet, hunc nunc quemlibet dixeris, qualia quisq; habet talis est, filicus tanti est quantum habet, immo in accessione eius uenit quod habet. Quamuis pleno sacco ullum precium ponit, nisi quod pecunia in eo condita numerus effectit. Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum, accessiones illorum & appendices sunt, Quare ergo sapiens magnus est, quia magnum animum habet, uerum est quod contemptissimo cuiq; contingit bonum non esse. Itaq; indolentiam nunquā bonum dicam, habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia uacare, bonum dicam. Quid est ociosus uerme? Quæres quæ res sapientem faciat? quæ deum, des oportet illi aliquid diuinum aliquid cœleste, magnificum, non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem paritur. Vide quid quæq; ferat regio, & quid quæq; recuset. Hic segetes, illic ueniunt felicius uiaæ Arborei foetus alibi, atq; iniussa uirescunt Gramina nonne uides croceos, ut Tmolus odores? India mittit ebur, molles sua thura Sabæ, Ac Chalybes nudi ferrum. Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem alijs ab alio aliquid peteret. Summū illud bonū habet & ipsum suam sedem, nō nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summī boni locus quæris? Animus hic nisi purus ac sanctus est, deum non capit, bonum ex mala non fit. Diuitiæ fiunt, fiunt autem ex auaricia, diuitiæ ergo non sunt bonum. Non est, inquit, uerum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaq; malum quidem est sacrilegium & furtum. Sed ideo quia plura mala facit quam bona. Dar enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis, & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est ut recipiat sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit. Ita bonum quoq; ex aliqua parte esse, quia aliud boni facit, quo quid boni fieri portentuosius potest, quam sacrilegium, furtum, & adulterium inter bona haberi? prorsus persuasimus, quod multi furto non erubescunt, quod multi adulterio gloriantur. Nam sacrilegia minuta pariuntur, magna in triumphis feruntur. Adice nunc, quod sacrilegium si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & recte factum uocabitur. Nostra enim actio est, quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt, nam si cut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali affert, si remiseris illi supplicia, si securitatem sponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem, aut carcerem differas, statim puniuntur cum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaq; ex malo bonum, non magis quam ficus ex oleo, ad semen nata respondent, bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum, nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc respondent, putem pecuniam bonum esse undecunq; sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem uena & aurum est & uipera. Si aurum ex uena sustuleris, quia illic & uipera est, non ideo mihi uena aurum dat, quia uiperam habet, sed aurum dat cum & uiperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit, non quia turpe & sceleratum est sacrilegium, sed quia lucrum habet, quemadmodum in illa uena uipera malum est, non aurum quod cum uipera iacet, sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur, dissimillima enim utriusq; rei conditio est. Illic aurum possum sine uipera tollere, illic lucrum sine sacrilegio facere non possum, lucrum illud non est appositum sceleri, sed immixtum, quod dum consequi uolumus, in multa mala incidimus, id ergo bonum non est. Dum diuitias consequi uolumus in multa mala incidimus, ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio nostra, unam dum diuitias consequi uolumus, in

B 4 multa nos

multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum uirtutem cōsequi uolumus. Aliquis dum nauigat studij causa, naufragium fecit. Aliquis captus est. Altera significatio talis, per quod in mala incidimus, bonum non est. Hinc propositio non erit consequens, per diuitias nos, aut per uoluptates in mala incidere, aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantum bonum diuitiā non sunt, sed malum sunt. Vos autē illas dicitis, tantum bonum non esse. Præterea, inquit, cōceditis diuitias habere aliquid usus. Inter cōmoda illas numeratis. Atqui eadem ratione cōmoda quidem non erunt per illas eū multa nobis incōmoda eueniunt. His quidam hoc respondent, Erratis, qui incōmoda diuitijs imputatis. Illa neminem ledunt, & sua cuiq; nocet stulticia, aut aliena nequitia. Sic quēadmodum gladius qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo diuitiā tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Possidonius (ut ego existimo) melius, qui ait diuitias esse causam malorum, non quia ipse faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens, quæ protinus necesse est noceat, alia præcedens, hanc præcedentem causam diuitiā habent. Instant animos, superbiam pariunt inuidiam contrahunt, & usq; eo mentem alienant, ut fama pecuniā nos etiam nocitura deleat, bona autem omni carere culpa decet, pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant, extollunt quidem & dilatant, sed sine tumore, quæ bona sunt, fiduciam faciunt, diuitiā audaciam, quæ bona sunt magnitudinem animi dant, diuitiā insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, q̄ spes magnitudinis falsæ. Isto modo (inquit) etiam malum sunt diuitiā, non tantum bonum non sunt, sed etiam malum. Essent malum, si p se nocerent, si (ut dixi) haberent efficientem causam, nunc præcedentem habent, & qui dem non irritant tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt uel risibilem, ac pleriq; credibilem. Habet uirtus quoq; præcedentem causam ad inuidiam, multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam inuidetur, sed nec ex se hanc causam habet, nec uerisimilem. Contra enim uerisimilior illa species hominum animis obicitur a uirtute, quæ illos in amorem & admirationem uocet. Possidonius sic ad interrogandum ait, quæ neq; magnitudinem animo dant, nec fiduciam nec securitatem, non sunt bona, diuitiā autem & bona ualitudo, & similia, his nihil horum faciunt, ergo non sunt bona. Hanc interrogationem magis etiam nunc hoc modo intendit, quæ neq; magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam tumorem, arrogantiam creant, mala sunt, a fortuitis autem in hac impellitur, ergo non sunt bona, hac, inquit, ratione ne cōmoda quidem ista erunt. Alia est commodorū condicio, alia bonorum. Cōmodum est quod plus usus habet quam molestia. Bonum syncerum esse debet, & ab omni parte innoxium. Non est ideo bonum, quod plus prodest, sed quod tantum prodest. Præterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad stultos. Itaq; potest ei esse incommodum mixtum. Sed cōmodum dicitur a maiore sui parte æstimatum, bonum ad unum sapientem pertinet, inuolatum esse. Et oportet bonum animum habere, unus tibi nodus, sed Herculeaneus, restat. Ex malis bonum non fit, ex multis paupertatibus diuitiā fiunt, ergo diuitiā bonum non sunt. Hanc interrogationem nostri non agnoscunt Peripatetici, & fingunt illam & soluunt. Ait autem Possidonius hoc sophisma per omnes dialecticorū scholas iactatum sic ab Antipatre refelli. Paupertas nō per possessionem, sed per detractionem dicitur, uel (ut antiqui dixerunt) per orbationem. Græci dicunt *σφραγή* cum dicunt non quod habet dicitur, sed quod non habeat. Itaq; ex multis inanibus nihil impleri potest, diuitias multa res faciunt, nō multa inopia. Aliter, inquit, q̄ debes, paupertatem intelligis. Paupertas est non quæ pauca possidet, sed quæ multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest, facilius quod uolo exprimerē, si latinū uerbū esset, quo *αποστειναι* significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non uideo quid aliud sit paupertas, q̄ parui possessio. De isto uidebimus, si quando ualde uacabit, quæ sit diuitiarum, quæ paupertatis substantia. Sed tunc quoq; considerabimus, nūquid satius sit paupertatem permulcere, diuitijs demere supercilium, quam litigare de uerbis, quæ iam de rebus iudicatum sit? putemus nos ad contionem uocatos. Lex de abolendis diuitijs

Commodū
Bonum.

Alit. ↑ positi
onem.

dis diuitijs fertur, his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus: his effecturi ut populus Romanus paupertatem fundamentum & causam imperij sui requirat ac laudet. Diuitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud uictos reperisse? Hinc ambitum, & largitiones, & tumultus, in urbem sanctissimam temperatissimamq; irrupisse, nimis luxuriose ostentari gentium spolia, quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse, hæc fatius est suadere & expugnare affectus non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur, si minus, apertius. Vale.

EPISTOLA LXXXVIII. De liberalibus artibus, ubi docet de singulis quod animū ad uirtutem non perducunt, sed tantū præparant.

DE liberalibus studijs quid sentiam scire desyderas, nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aēs exit, meritoria artificia sunt, hæc tēnus utilia, si præparent ingenium non detineant. Tam diu enim istis immorandum est, quam diu nihil animus agere maius potest, rudimenta sunt nostra, non opera. Quæ re liberalia studia dicta sint uides, quia homine libero digna sunt, cæterum unum studium uere liberale est, quod liberum facit, hoc est sapientia, sublime, forte, magnanimū, cætera puilla & puerilia sunt, an tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professor turpissimos omnium ac flagitiosissimos carnis, non discere debemus ista, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus studijs quærendum iudicauerunt, an uirum bonum facerent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scientiam affectant. Grammaticus circa curam sermonis uersatur, & si latius euagari uult, circa historias. Iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad uirtutem uiam struit? Syllabarum enarratio & uerborum diligentia, & fabularum memoria, & uersuum lex ac modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem eximit, libidinem frenat? Ad geometriā transeamus & ad Musicā, nihil apud illos inuenies, quod uetet timere, uetet cupere. Quisquis hæc ignorat, alia frustra scit. Videndum utrum doceant isti uirtutem an non, si non docent, nec tradunt quidem, si docent, philosophi sunt, uis scire, q̄ non ad docendum uirtutem cōsederint: aspice q̄ dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis quibus colligunt negent. Nam modo Stoicum illum faciunt uirtutem solam probantem, & uoluptatem refugientem, & ab honesto ne immortalitatis quidem precio recedentem, modo Epicureum, laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantusq; uitam exigentis. Modo Peripateticum bonorum tria genera inducentem, modo Academicū incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident, demus illis Homerum philosophum fuisse, Nempe sapiens factus est, anteq; carmina ulla cognosceret, ergo illa discamus quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quære utrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodos, non magis ad rem pertinet, quæ scire, an maior Hecuba fuerit q̄ Helena, & quare tam male tulerit ætatem. Quid inquam annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quæris Vlyxes ubi errauerit potius, q̄ efficias ne nos semper erremus? nō uacat aut dire utrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem, neq; enim potuit in tam angusto patii tam longos errores seu tam longas tempestates, nos animi quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlyxis mala impellit, non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis, hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia, hinc insidiosa blandimenta aurium, hinc naufragia & tot uarietates malorum, hoc me doce quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta uel naufragus nauigem. Quid inquiris an Penelope impudica fuerit, an uerbo saculo suo dederit, an Vlyxem illum esse quem uidebat, antequam sciret suspicata sit. Doce me quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum, in corpore, in in animo posita sit. Ad Musicam transeo, doces me quomodo inter se acutæ ac graues uoces consonent, quomodo numerorum disparum reddentium sonum fiat concordia. Fac potius quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi qui

Eraf. Rote.

Non reperie/
bas inter epis/
tolas in alijs
exemplaribus,
sed separatim
quæ q̄ appa/
ret epistolam
fuisse, uel ex
hoc, quod ne
minē alium
nominat, ad
quæ scribat.

chi qui sint modi flebiles, monstra potius quomodo inter aduersa nō emittam flebilē uocē. Metiri me geometres docet latifundia, potius doceat quō metiar quantū homini sit satis, Numerare docet me Arithmetica & auariciā cōmendat digitos, potius doceat nihil ad rem pertinere istas computationes, non esse feliciorē, cuius patrimonii tabularios lassat, immo q̄ superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest scire agellum in partes diuidere, si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decem pedam effugit, Si tristem me facit uicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex uicibus meis, & ego discere uolo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor, quid ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius (non dico hominis) sed populi fuerit expedire potes? non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, haeredis. Negant iurisconsulti quicquā usucapi, quod publicum est, publicū est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem scis rotunda metiri, in quadratum redigis, quamcūq; acceperis formam, interualla syderum dicis, nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metiri hominis animum, dic quā magnus sit, dic quā pusillus sit. Scis quā recta sit linea, quid tibi prodest, si quid in uita rectum sit ignoras? Venio nunc ad illum qui coelestium noticia gloriatur, Frigida Saturni quo sese stella receperet. Quos segnis cœli cyllenius erret in orbes, hoc scire quid proderit: ut sollicitus sim, cum Saturnus & Mars ex cōtrario stabunt, aut cum Mercurius uel pertinuum faciet occasum uidente Saturno, Potius hoc discam, ubicūq; sunt ista, propterea esse, non posse mutari, agit illa continuus ordo fatorum & ineuitabilis cursus. Per istas uices remeant. Effectus rerum omnium aut movent aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei noticia perficiet? siue significat, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, sient. Si uero solem ad rapidum stellas sequētes Ordine respicias, nūq̄ te crastina fallat Hora, nec insidijs noctis capiere, serena, Satis abunde quod prouidum est, ut ab insidijs tutus essem. Nunquid me crastina nō fallit hora? fallit enim quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit nescio, quid fieri possit scio. Ex hoc nihil desperabo, totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo, fallit me hora si parci, sed ne sic quidem fallit. Nam quēadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non utiq; casura, utiq; secunda expecto, malis paratus sum. In illo feras me necesse, nō ad prescriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictorem recipiam, non magis, quā statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros, aequē luctatores & totam oleo ac luto constantem scientiam expello, ex his studijs liberalibus, aut & unguentarios recipiam, & cocos, & ceteros uoluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim oro te liberale habent, isti ieiuni uomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & ueterno sunt: an liberale studium istud esse iuuentuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exerceuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equū agitare, arma tractare? nihil liberos suos docebat, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hec, nec ille docent, alunt ue uirtutem. Quid em prodest equum regere, & cursum eius freno temperare, affectibus effrenatissimis abstrahi? Quid prodest multos uincere luctatione uel cestu, ab iracundia uincit? quid ergo? nihil liberalia nobis cōferunt studia? ad alia multum, ad uirtutem nihil. Nam & hec uiles ex professo artes quae manu constant, ad instrumenta uitae plurimum conferunt, tamen ad uirtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studijs filios erudimus? nō quia uirtutē dare possunt, sed quia animū ad accipiendā uirtutem preparant quēadmodū prima illa (ut antiqui uocabant) literatura, per quā pueris elementa traditur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locū parat, sic liberales artes non perducunt animum ad uirtutem, sed expediunt. Quatuor, ait, Possidonium artium genera sunt, uulgares & sordidā, sunt ludicra, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quae manu constant, & ad instruendā uitā occupatae sunt, in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicra sunt, quae ad uoluptatē oculorū atq; aurium tendunt. His an numeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublimem

crefcentia, & alias ex inopinato uoluptates, aut dehiscentibus quae coherebant, aut his quae distabant sua sponte coeuntibus, aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt & aliquid habentes liberalibus simile, hec artes quas *ἐκ τῶν ἁπλοῦν* graeci nostri liberales uocant. Sole autem liberales sunt immo (ut dicam uerius) liberae, quibus cura uirtus est. Quemadmodū, inquit, est aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic & hic quoq; liberalium artium turba locum sibi in philosophia uendicat. Cum uentum est ad naturales questiones, geometriae testimonio statuer, ergo eius quae adiuuat pars est, multa adiuuant nos, nec ideo partes nostrae sunt, imo si partes essent, non adiuuant. Cibis adiutorium corporis, nec tamē pars est, aliquid nobis praestat geometriae ministerium, sic philosophiae necessaria est, quomō ipsi faber, sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea utraq; fines suos habet. Sapiens em causas naturalium quaeat & nouit, quorum numeros mensurasq; geometres persequitur & supputat. Qua ratione consent coelestia, quae illis sit uis, quae natura, sapiens scit Cursum & recursus, & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur ac speciem interdum stantium praebent, cū coelestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quae causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculī, quales imagines reddat. Magnū esse solem philosophus probabit, quātus sit, mathematicus, qui uisū quodā & exercitatione procedit, sed ut procedat, impetranda illi quaedā principia sunt. Non est autē ars sui iuris, cui praecarium fundamentū est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) suppositaria est, in alieno edificat, aliena accipit principia, quorum beneficia ad ulteriora pueniat, si per se iret ad uerum, si totius mundi naturā posset comprehendere, dicerem multū collaturam mentibus nostris, quae tractatū coelestium crescunt, trahuntq; aliud ex alio, una re consummat animus, scientia bonorum ac malorum immutabilis, quae soli philosophiae competit. Nihil autem nulla ars alia de bonis ac malis quaeat, singulas habet circūire uirtutes. Fortitudo centrix timendorum est, terribilia, & sub iugum libertatem nostrā mittentia, despiciat, prouocat, frangit. Nunquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fides sanctissimi humani pectoris bonū est, nulla necessitate ad fallendū cogitur, nullo corruptiū premio. Ure, inquit, cede, occide, nō prodam, sed quo magis secreta quaeat dolor, haec illa altius condet. Nūquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia uoluptatibus imperat, alias odit atq; abigit, alias dispensat, & ad sanum modum rediget, nec unquā ad illas propter ipsas uenit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum uelis, sed quantum debeas sumere, humanitas uetat superbū esse aduersus locios, uetat auarum, uerbis, rebus, affectibus, comem se facilem; omnibus praestat, nullum alienum malum putat, bonum autem suum ideo maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Nunquid liberalia studia hos mores praecipunt? non magis q̄ simplicitatem, ac modestiam, ac frugalitatem, ac parimoniam, non magis q̄ clementiam, quae alieno sanguini tanq̄ suo parci, & scit homini nō esse homine prodige utendum. Cum dicatis, inquit, sine liberalibus studijs ad uirtutem non perueniri, quemadmodum negatis illa nihil conferre uirtuti? quia nec sine cibo ad uirtutem peruenitur, cibis tamen ad uirtutem non pertinet. Ligna nihil nauis conferunt, quibus non fiat nauis nisi ex lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes cum adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illi dici sine liberalibus studijs ueniri ad sapientiam posse, quāuis etiam uirtus discenda sit, tamen non per haec discitur. Quid est autem, quare existimem non futurum sapientem eum, qui literas nescit, cum sapientia non sit in literis? Res trahit, non uerba, & nescio an certior memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet. Magna & spaciōsa res est sapientia, uacuo illi loco opus est, de diuinis humanisq; dicendum est, de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore, de quo uno uide quam multa quaeruntur. Primum an per se sit aliquid? Deinde an aliquid ante tempus sit? si tempus cum mundo coeperit? an & ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit & tempus? Innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum, unde sit? qualis sit? quando esse incipiat? quādiu sit?

diu sit: an aliunde alio transeat, & domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque coniectus: an non amplius quam semel seruiat, & emissus uagetur in toto: utrum corpus sit an non sit: quid sit facturus, cum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, cum ex hac effugerit cauea: an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat: an de corpore abductus in sublime secessit: Quamcumque partem rerum humanarum diuinarumque comprehendis, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. Haec tam multa tam magna, ut habere possint liberum hospicium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias uirtus. Laxum spacium res magna desiderat, expellantur omnia, totum pectus illi uacet. At enim delectat artium noticia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium, an tu existimas reprehendendum qui superuacua usu sibi comparat, & precioso rerum pompam in domo explicat: Non putas eum, qui occupatus est in superuacua literarum supellectile: Plus scire uelle, quam sit factus, intemperantiae genus est. Quid quod ista liberalium artium consecratio molestos, uerbosos, intemptuos, sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt. Quatuor milia librorum Didymus grammaticus scripsit, miser erat, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quaritur, In his de Aeneae matre uera. In his libidiniosior, Anacreon an ebriosior uixerit, in his an Sapho publica fuerit, & alia quae erant dediscenda, sciens. Nunc & longam esse uitam nega, sed ad nostros Quocumque pueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporis magna alienarum aurium molestia, laudatio haec constat. O hominem literatum, simus hoc titulo rustiore contenti. O uirum bonum. Ita ne est: annales euoluam omnium gentium & qui primus carmina scripserit quaeram: quantum temporis inter Orpheam interfit & Homerum, cum fastos non habeam, computabo, & Aristarchi ineptias, quibus & aliena carmina compinxit recognoscam, & aetatem in syllabis conteram: Ita ne in Geometria puluere herebo: adeo mihi praeceptum illud salutare excidit, Tempori parce, haec sciam, & quid ignorem: Appion grammaticus qui sub Gn. Caesare tota circumlatus est Graecia, & in nomine Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat, Homerum utraque materia consummata, & Odyssea Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum asserbat, quod duas literas in primo uersu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa uult scire. Noli cogitare quantum temporis tibi auferat mala ualutudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus, metire aetatem tuam, tam multa non capit. De liberalibus studiis loquor, philosophi quantum habent re geometris. Quicquid illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius sciant loqui, quam uiuere. Audi quantum mali faciat nimia subtilitas, & quam infesta ueritati sit. Pythagoras, ait, de omni re disputari posse, ex aequo. Et de hac ipsa an omnis res in utraque partem disputabilis sit. Nausiphantes, ait, ex his quae uidentur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides, ait, Ex his quae uidentur nihil esse in uniuerso, Zenon Cleantes omnia negocia de negotio dececit, ait, nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonem uersantur & Megarici & Cretici & Academici, qui noua induxerunt scientiam, nihil scire. Haec omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem conijce, illa mihi non profutura scientiam tradunt. Huius spem omni scientiae eripiunt. Satius est superuacua scire, quam nihil. Illi non praerunt lumen, per quod acies dirigat ad uerum, hi oculos mihi effodiunt. Si Pythagoras credo, nihil in rerum natura esse, nisi dubium. Si Nausiphanti, hoc unum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil esse praeter unum. Si Zenoni, ne unum quidem. Quid ergo nos sumus: quid ista quae nos circumstant alunt sustinent: tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire uoluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquaerunt, nihil scire.

Val.

Lucij Annaei

Libri duodecimi Epistolarum finis.

EPISTOLA LXXXIX. De utilitate diuisionis philosophiae. De differentia inter sapientiam & philosophiam, & contestatione utriusque. Et de philosophiae partibus.

REM utilem desideras, & ad sapientiam properanti utique necessariam, diuidi philosophiam, & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitione totius adducimur. Vtinam quemadmodum uniuersa mundi facies in conspectu uenit, ita philosophia tota nobis possit occurrere, simillimum mundo spectaculum. Profecto enim omnes mortales in admiratione sui raperet, relictis his quae nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, & sic a nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur, sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam uelociter obit, quam coelum acies nostra. Nobis autem, quibus perumpenda caligo est, & quorum uisus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possumus, uniuersum non diu capacibus. Faciam ergo quod exigit, & philosophiam in partes non in frustra diuidam. Diuidi enim illam non concidi, utile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populis, in centuriis, exercitus. Quicquid in maius creuit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas (ut dixi) innumerabiles esse & paruas non oportet. Idem enim uisum habet, nimia quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid usque in puluerem sectum est. Primum itaque sicut uidetur tibi, dicam inter sapientiam & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae. Philosophia sapientiae amor est & affectatio, haec ostedit, quo illa peruenit. Philosophia unde dicta sit, apparet, ipso enim nomine fatetur. Quidam enim sapientiam ita finiunt, ut dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita, Sapientia est nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi uidetur haec adiectio, quia causa diuinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt, qui aliter atque aliter diffiniunt. Alij studium illa uirtutis esse dixerunt. Alij studium corrigendae mentis. A quibus dicta est appetitio rectae rationis. Illud quasi constat, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, ut idem sit quod affectat, & quod affectat. Quo modo multum inter auaritia & pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur, sicut inter philosophiam & sapientiam. Haec enim illius effectus & premium est. Illa uenit, ad hanc itur. Sapientia est quam Graeci σοφίαν uocant. Hoc uerbo quoque Romani utebantur, sicut philosophia nunc quoque utuntur. Quod & togatae tibi antiquae probabit, & inscriptus Dossenni monumenti titulus. Hospes resiste, & sopheriam Dossenni lege. Quidam ex nostris quibus philosophia studium uirtutis esse, & haec peteretur, illa peteret, tamen non putauerunt illas distrahii posse. Nam nec philosophia sine uirtute est, nec sine philosophia uirtus est. Philosophia studium uirtutis est, sed per ipsam uirtute. Nec iustus homo esse sine studio sui potest, nec uirtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur. Nec quemadmodum itinera quae ad urbes perducunt extra ipsam sunt, sed ad uirtutem ueniunt per ipsam. Coharere quoque inter se philosophia uirtutisque. Philosophiae tres partes esse dixerunt, & maximam, & plurimum auctores. Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, Secundam rerum naturam scrutatur, Tertia proprietates uerborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro uero falsa surrepant. Ceterum inueteri sunt, & qui in pauciora philosophiam, & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, ciuilem. Quia quando propria exercitatione desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt hanc partem, quam oeconomicam uocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus uitae locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putauerunt esse, Naturalem atque moralem, rationale remouerunt. Deinde cum ipsis rebus cogentur ambigua discernere, falsa sub specie ueri latentia coarguere. Ipsi quoque locum quem de iudicio & regula appellat, alio nomine rationalem induxerunt. Sed eam accessionem esse naturalis partis existimant.

C

Cyrenaei

Didymus
quatuor milia
librorum
scripsit.Sapientia.
Philosophia.Tres sunt
partes phi
losophiae

Cyrenaeici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quae remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuiduntur, ut una sit de fugiendis & expetendis, Altera de affectibus, Tertia de actionibus, Quarta de causis, Quinta de argumentis. Causae rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali. Actiones ex morali. Aristochium non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoque quam solam reliquerat, circūcidit. Nam eum lo cum qui monitiones continet, sustulit, & paedagogi esse dixit, non philosophi, tanquam quicquid aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus. Ergo cum tripartita si philosophia, moralem eius partem primam incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit, ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, & aestimans quanto quidque dignum sit, maxime me utilis. Quid enim est tam necessarium, quam precia rebus imponere, Secunda de actionibus, Tertia de impetu. Primum enim est, ut quantum quidque sit, iudices. Secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque. Tertium, ut inter impetum tuum, actionemque conueniat, ut in omnibus istis tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & caetera. Quid enim prodest intus aestimata habere omnia, si sit impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores? Nec scias quando quidque, & ubi & quemadmodum agi debeat. Aliud est enim dignitates & precia rerum nosse, aliud articulos, aliud impetus refranare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo uita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, proinde remissus acriorque, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur. Corporalia, & incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos (ut ita dicam) gradus. Corporum locus in hos primus, in ea quae faciunt, & quae ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementis locus (ut quidam putant) simplex est, ut quidam, in materia & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest ut rationalem partem philosophiae diuidamus. Omnis oratio, aut contraria est, aut inter respondentem & interrogantem diffusa. Hanc Analyticam, illam Topicam placuit uocari. Hae uerba curat & sensus & ordinem. Analytica in duas partes diuiditur. In uerba, & significationes, id est, in res, quae dicuntur & uocabula, quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque diuisio. Itaque in eo loco finem faciam, & summa sequar fastigia rerum. Alioqui si uoluero facere partium partes, quaestio liber fiet. Hae Lucili uirorum optime, quo minus legas non deterreo, dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compescere, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas, publicasque, quantum potes uexa, & istis dicentibus quousque, eadem responde. Ego debeo dicere, quousque eadem peccabitis? Remedia ante uultis, quam uita desinere. Ego uero eo magis dicam, & quia reculatis, perseverabo. Tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolore tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad uos non blanda uox ueniet, & quia uerum singuli audire non uultis, publice aucte. Quousque fines possessionum propagabitis? Ager uni domino, qui populum coepit, angustus est. Quousque a rationibus uestris porrigetis, ne prouinciarum quidem statione contenti, circūscribere praediorum modum? Illustrium fluminum pro priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium terminus usque ad hostium, a fonte, uestris sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundij uestris maria cinxistis, nisi trans Adrianum, & Ionium, Aegaeumque uester uillicus regnet. Nisi insulae ducum, domicilia magnorum, inter uilissima rerum numerentur. Quia uultis late possidere? Sic fundus, quod aliquando imperium uocabatur. Facite uestrum quicquid potestis, dum plus sit aliqnum. Nunc uobiscum loquor, quorum aequae spaciose luxuria, quam illorum avaritia diffunditur. Vobis dico, quousque nullus erit lacus, cui non uillarum uestrarum fastigia immineant, nullum flumen, cuius non ripas aedificia uestra praetexant? Ubique scatebunt aquarum calentium uena, ibi noua diuersoria luxuria excitabuntur? Ubique in aliquem sinum litus curuabitur, uos protinus fundamenta facietis, non contenti solo, nisi quod manu feceritis? Arma ageris introitus. Omnibus licet locis tecta uestra resplendant, alicubi imposta motibus. In uastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium edacta. Cum multa aedificaueritis, cum ingentia, tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid pro sunt multa

sunt multa cubacula? In uno iacetis. Non est uestrum, ubicumque non estis. Ad uos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium uariis generibus cum magno labore persequitur. Nullis animi malibus, nisi ex fastidio pax est. Quantum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso uoluptatibus ore libatis? Quantum ex ista fera periculose capta domus crudus, ac nauseans gustat? Quantum ex tot conchyliis, tam longe aduectis per istum stomachum inexplibilem labitur? Infelices etiam, quod non intelligitis uos maiorem famam habere, quam uentrem. Haec alij dicunt, ut dum dicis, audias ipse. Scribe, ut dum scriperis, legas. Omnia ad mores, & ad sedadam rabiem affectuum referens. Stude, ut non plus alij scias, sed ut melius. Vale.

EPISTOLA .XC. De philosophia, quae non sit res beneficiaria, de aereo primo saeculo, & hoc luxurioso. Contra Possidonium disputat artes mechanicas, a philosophia minime inuentas, & quod illius rudis saeculi homines non sapientes, sed sapientibus similes erant.

Q Vis dubitare mi Lucili potest, quin deorum immortalium munus sit, quod uiuimus. Philosophiae autem, quae bene uiuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam dijs, quanto maius beneficium est bona uita, quam uita. Pro certo debere, nisi ipsam dijs philosophiam tribuissent, cuius scientiam nulli dederunt, facultate oibus. Nam si haec quoque bona uulgare fecissent, & prudentes nasceremur, & sapientia quod in se optimum habere perdidisset, quod inter fortuita non esset. Nunc enim hoc in illa periculis atque magnificum est, quod non obuenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petit. Quid haberes, quod in philosophia suspiceris, si beneficiaria res esset. Huius opus unum est. De diuinis humanisque uerum inuenire, ab hac nunquam recedit, iusticia, pietas, religio, & omnis alius comitatus uirtutum conferentium, & inter se coherentium. Haec docuit colere diuina, humana diligere, & penes deos imperium esse, & inter homines consortium, quod aliquando inuoluntum mansit, antequam societatem auaritia distinxit, & paupertatis causa etiam his quos fecit locupletissimos, fuit. Desierant enim omnia possidere, dum uolunt propria. Sed primi mortali, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant, & ducem, & legem, commissi melioris arbitrio. Natura est enim, posterioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus, aut maxima corpora praesunt, aut uehementissima. Non praecedit armata degener taurus, sed qui magnitudinem ac thoris caeteros mares uicit. Elephatorum gregem excellentissimus ducit. Inter homines pro summo est optimum, animo itaque rector eligebatur. Ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potestior esse, nisi melior. Tantum enim quantum uult potest, qui se nisi quod debet, non putat esse. Illo ergo saeculo quod aureum perhibetur, penes sapientes fuisse regnum Possidonij iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores a ualidioribus tuebantur. Suadebant, dissuadebantque, & utilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia ne quid deesset suis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat, ornabatque subiectos. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset aduersus eos exoriebatur, per quos ceperat posse. Nec erat cuiquam, aut animus in iniuriam, aut causa, cum bene imperanti bene pareretur. Nihilque Rex maius minari male paratibus posset, quam ut abiret & regno. Sed postquam surrepentibus uitis, in tyrannidem regna uersa sunt, opus esse coepit legibus, quas & ipsas inter initia tulere sapientes. Solon quae Athenas aequo iure fundauit, inter septem autem sapientia natos. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accensisset. Artaui & Alluci leges Chorondaeque laudantur. Hi non in foro, nec in consistorio atriis, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae, & per Italiam Graeciae poneret. Haec tenus Possidonio assentior. Artes quidem a philosophia inuentas, quibus in quotidiano usu uita utitur, non concesserim. Nec illi fabricae aedificiorum gloriam. Illa, inquit, sparsos & casis lectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exarsa arboris trunco docuit tecta moliri. Ego uero philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, & urbes urbium prementium, quam uaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula non adiret gula. Et quis accer-

rime pelago seculente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid agis? philosophia docuit homines habere clauem & seram, & quicquid aliud erat, avaritia signum dare. Philosophia haec cum tanto habitantium periculo immunita tecta suspendit: Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte, & sine difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede felix illud saeculum ante Architectores fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum signa decidere, & ferro p. designata corrente, certa manu trabem scindere. Nam primi cuneis scindebant fissile lignum. Non enim tecta cenationum, epulas receptura parabant. Nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo uehicularum ordine, uicis intremetibus, ut ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furca utrinque suspensa fulciebant casam, spissatis ramalibus, ac si de cogesta, & in procliuē disposita, decursus imbribus quous magnus erat. Sub his tectis habitauere, sed securi. Culmus liberis texit. Sub marmore atque auro seruitus habitabat. In illo quoque dissentio a Possidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a sapientibus uiris iudicat. Isto enim modo dicat, licet sapientes fuisse, per quos Titus laqueis captare feras, & fallere uisco inuentum, & magnos canibus circū dare saltus. Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla, & aris inuenerunt, cum incendio sylvarum adusta tellus, in fummo uenas iacentes liquefactas fudisset, ipsa tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi uidetur, quae Possidonio. Vtrum malleus in usu esse prius an forcipēs coeperūt? utraque inuenit aliquis exercitati ingenij, acuti non magni, nec elati, & quicquid alio corpore incuruato, & animo humum spectante quaerendum est. Sapientis facilis uictus fuit. Quid nisi? Cum hoc quoque saeculo esse quae expeditisimus cupiat? Quomodo oro te coeuit, ut Diogenem mireris, & Daedalum? Vter ex his sapiens tibi uidetur, qui ferram commentus est, an ille qui cum uidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit p. tinus exemptum e perula calicem, hac obiurgatione sui, quae diu homo stultus superuacuas sarcinas habuit, qui se complicit in dolio, & in eo cubitauit. Hodie utrum tandem sapientio rem putas, qui inuenit quemadmodum in immanem altitudinem cocom latentibus fistulis exprimat? Qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat: uerfatilia cenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta quoties fercula mutantur? An eum, qui & alijs sibi hoc monstrat, quae nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario ac fabro. Posse nos uerstitos esse sine commercio seruorum. Posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo. Quae si audire humanum genus uoluerit, tam superuacuum sciet sibi cocum esse, quae militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simpliciter cura constant necessaria, in delitijs laboratur. Etiam non desiderabis artifices, si sequere naturam, illa noluit esse distinctos, ad quaecumque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid pelles ferarum, & aliorum animalium a frigore satis, abunde defendere queunt? Num corticibus arborum, pleraque gentes tegunt corpora? Num auium plumae in usum uestis conferuntur? Num hodieque magna Scytharum pars, tergis uulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, & impenetrabilia uentis sunt? Opus est tamē calore solis aestiui umbra crassiore propellere. Quid ergo? Num uetustas multa abdidit loca, quae uel iniuria temporis, uel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? Num quamlibet uirgeam cratem, texuerunt manu, & uili obliuerunt luto? Deinde stipula alijsque syluestribus operuere fastigium, & pluuijs per deuexa labentibus, hyemem transferre securi? Quid ergo? Num in defosso iacent Syrticae gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut cum omnibus alijs animalibus facile actum uitae daret, homo solus non posset sine tot artibus uiuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil agre quaerendum, ut possit uita produci. Ad parata natum sumus, nos omnia nobis difficilia studio fecimus. Tecta tegumentaque & fomenta corporum & cibi, & quae nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omnium prout postulabat necessitas erat, nos ista perniciosa, nos misera, nos

magna

magnis multisque conquirenda artibus fecimus, Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria descendit, quae quotidie seipsam incitat, & tot saeculis crescit, & ingenio adiuuat uitia. Primo superuacua coepit concupiscere, inde contraria, nouissime corpori animum addixit, & illius deseruere libidini iussit. Omnes istae artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporum negotium gerunt, cui omnia olim tanquam seruo praestabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquendum, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriae est, uelle quantum sat est. Incredibile est mihi Lucili, quae facile etiam magnos uiros dulcedo orationis abducatur a uero. Ecce Possidonium (ut mea fert opinio) unus ex his qui plurimum philosophiae contulerunt, dum uult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur. Deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodum subtegmen insertum, quod duriciam utrinque comprimētis tramae remolliat, separata coire cogantur, & iungi. Tetricum quoque arte a sapientibus dixit inuētam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo tela iungo iuncta est, stamen secernit arundo. Inseritur medium radijs subtegmen acutis. Quod lato pariunt insecti pectine dentes. Quid si contigisset illi uidere has nostri temporis telas, in quibus uestis celatura conficitur. In qua non dico nullum corpori auxiliū, sed nullum pudori est. Transit deinde ad agricolos, nec minus facunde describit proficissimum aratro solum, & inter aratrum, quo solutior terra facilius pateat radicibus, tunc sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet legentē. Hoc quoque opus ait esse sapientium, tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant, per quae fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pristinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, & quicquid excidit, ad eisdem dentes lingua refertur. Tunc uero saliuam miscet, ut facilius per fauces lubricas transeat. Cum peruenerit in uentrem, aqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius expectat. Deinde utriusque attritu grana franguntur, & sapies regerunt, donec ad minutam frequenter trita redigantur, tunc farinam in aquam sparsit, & assidua tractatione perdomuit, sinxitque panem, quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim repertis, & alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum abfuit, quin sutrinum quoque inuentum a sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio comēta est. Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tam mehercules quae nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiedum uentorum impetum uelis, & additis a tergo gubernaculis, quae huc atque illuc cursum nauigij torqueant, & exemplum a piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in utrumque momento uelocitatem suam fleant. Omnia haec quidem, inquit, sapiens inuenit, sed minora, quae ut ipse tractaret, fordioribus ministris dedit, immo non alijs excogitata ista sunt, quae quibus hodieque curantur. Quaedam nostra demum prodisse memoria scimus, ut speculatorum usum, perlucēte testa, darum transmittentium lumen, ut suspensuras balnearum, & impressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, quo ima simul & summa fouentur aequaliter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus ac capacia populorum tecta suscipimus? Quid uerborum notas, quibus quous citata excipitur oratio, & celeritatem linguae manus sequitur? Viliissimorum mancipiorum ista comēta sunt. Sapientia altius sedet, nec manus edocet, animorum magistra est. Vis scire quid illa eruerit, quod ue effecerit? nō decoros corporis motus, nec uarios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in uocē, non arma, nec muros, nec bella. Utilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam uocat. Non est iniqua instrumentorum ad usus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem uides uitae, aliam quidem artes sub dominio habet. Nam cum uita illi, uitae quoque or-

inamenta seruiunt. Caterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo uias aperit. Quae sint mala, quae uideatur, ostendit, uanitatem exiit, mentibus dat magnitudinem solidam, Inflatam uero & ex inani speciosam reprimat, nec ignorari sinet inter magna quid inter sit & tumida, totius naturae noticiam, ac suae tradit. Quid sint Diij, qualesq; declarat, quid Inferi, quid Lares, & Genij. Quid in secundam nominum formam animae perpetuae, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid uelint, haec eius ininitamenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus ipse referatur. Cuius uera simulachra, uerascq; facies cernedas mentibus protulit. Nam ad spectacula magna habes usus est, ad initia deinde rerum redit, & aeternam rationem toti inditam, & uim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere unde esset, ubi, quid, in quot membris diuisus? Deinde a corporibus se ad incorporalia transtulit, ueritatemq; & argumenta eius excussit. Post haec, quemadmodum discernentur uitae ac necis ambigua. In utraq; enim falsa ueris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Possidonio uideretur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non uenit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus, ponenda non sume ret. Anacharis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu uasa formantur. Demum quia apud Homerum inuenitur figuli rota, malunt uideri uersus falsos esse quod fabulam. Ego nec Anacharism huius rei fuisse auctorem contendo, & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens, sicut multa sapientes faciunt, quia homines sunt, non quia sapientes. Puta uelocissimum esse sapietem, qui cursu omnes anteibat, qua uelox est, non qua sapiens. Cuperem Possidonio aliquem utriarum ostendere, qui spiritu uitrum in habitus plurimos format, qui uix diligenti manu effingerentur. Haec inuenta sunt postquam sapientem inuenire desuimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornix, ut lapidum curuatura paulatim inclinatum medio saxo alligaretur, hoc dicitur falsum esse. Necessesse est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum fere summa curuantur. Excidit porro uobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur mollioretur, quem admodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieq; coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenit, non quia sapiens erat inuenit. Multa enim facit, quae ab imprudentissimis aequae fieri uidimus, aut peritius, aut exercitata. Quid sapiens inuestigauerit? Quid in lucem protraxerit, quaeis? Primum ueram naturam, quam non ut caetera animalia oculis secutus est tardis ad diuina. Deinde uitae legem, quam ad uniuersa direxit, nec nosse tantum, sed sequi docuit deos, & accidentia non aliter excipere, quam imperata. Vtuit parere opinionibus falsis, & quanta quicq; esset uera aestimare perpendit, damnauit mixtas poenitentiae uoluptates. Et bona semper placitura laudauit, & palam fecit felicissimum esse, cui felicitate non opus est, potetissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loqui, quae ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae uirtutem donauit uoluptati, sed illa, quae nullum bonum putat, nisi quod honestum est, quae nec hominis, nec fortunae muneribus deleri potest. Cuius hoc precium est, non posse precio capere. Hanc philosophiam fuisse illi orudi saeculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso usu discebant utilia. Non credo sicut ante fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturae promiscue utenda, ante quam auaritia atq; luxuria dislocuere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere. Non erant illi sapientes uiri, etiam si faciebant facienda sapientibus, statum generis humani, non alium quicquam suspexerit magis. Nec sicuti permittat deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliquid probauerit, quod apud illos fuisse memoratur, apud quos nulli subigebant arua coloni. Ne signare quidem, aut partiri limine campum Fas erat, in medium quarebant, ipsa quae tellus, Omnia liberius, nullo poscente ferebat. Quid hominum illo genere felicius? In comune rerum natura fruebatur, sufficiebat illa ut parens in tutelam omnium, haec erat publicum opum secunda possessio. Quid nisi ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optime positas auaritia, & dum seducere aliquid cupit, atq; in suum uertere, omnia fecit aliena, & in angustiam ex immenso redacta, paupertatem intulit, & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaq; uelit nunc concurrere, & reparare quod perdidit, licet agros agnis adiciat, uicinum uel pre

uel precio pellat aris, uel iniuria. Licet in prouinciarum spaciis rura dilatet, & possessi onem uocet, per suam longam peregrinationem nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Cum omnia fecerimus, multum habebimus, uniuersum habebimus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in usus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse quam inuentum monstrare alteri, uoluptas erat. Nec ulli superesse poterat, aut deesse, inter concordēs diuidebatur. Nondum ualentior, impoferat in firmiori manum. Nondum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessarijs quoque excluderat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant incruentaeq; humano sanguine manus. Odium omne in feras uerterant. Illi quos aliquid nemus densum a sole protegerat, qui aduersus sauitiam hyemis, aut imbris uili receptaculo tuti sub fronde uiuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura uersat, & acerrimis excitat stimulis, mollem somnum illis dura tellus dabit. Non impendebant celata laquearia, sed in aperto iacentes sydera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium mundus in praecipos agebatur, silentio tantum opus dicens, tam inter diem illis quam noctem patebant prospectus huius pulcherrimae domus. Libebat intueri signa, ex media coli parte uergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid nisi iuaret uagari inter tam late sparsa miracula? At uos ad omnem teotiorum pauertis forum, & inter picturas uestras si quid increpuit, fugitis attoniti, Non habebat domos instar urbium, Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis umbra rupis aut arboris, & perlucidis fontes, riuicq; non opere, nec fistula, nec ullo coactio itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter haec agreste domicilium, rustica politum manna. Haec erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quis egregia illis uita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo, nomen est, non tamen negauerim fuisse alti spiritus uiros. Et (ut ita dicam) a Dijs recentes, neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effectus adiderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura uirtutem. Ars est bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec perlucidos lapides ima terrarum fece quaerebant. Percebantq; adhuc etiam multis animalibus. Tantum aberat, ut homo hominem non iratus, non timens tantum spectaturus, occideret. Nondum uestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc non creuebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit, aut nesciat. Deerat illis iusticia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his uirtutibus habebat similia quaedam rudis uita. Virtus non contingit animo, nisi instituto & edocto, & ad summam assidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur, & in optimis quoque antequam erudias, uirtutis materia, non uirtus est. Vale.

EPISTOLA. XCI. Quomodo ad omne quod euenire potest, firmandus est animus. Et quod omnia mortalium mortalitate damnata sunt. Vbi non indignatione, sed aquanimitate opus est contra fatum.

Liberalis nos nunc tristis est, nunciato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Mouere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amatissimum. Quae res efficit, ut firmitatem animi sui quaerat, quam uidelicet ad ea quae timeri posse putabat, exercuit. Hoc uero tam inopinatum malum, & pene inauditum, non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. Multas enim ciuitates incendijs uexauit, nulla abstulit. Nam etiam ubi hostili manu iniecta ignis immisus, multis locis defecit, & quibus subinde exciteat, raro tamen sic cum cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. Terrarum quoque uix unquam tam grauis & perniciosus fuit motus, ut tota oppida euerteret. Nunquam denique tam infestum ulli exaruit incendijs, ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulcherrima opera, quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox strauit, & in tanta pace quam ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? Vbiq; armis gescitibus, cum toto or-